

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Suat ÖZAKI

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Kasım 2019

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Suat ÖZAKİ
(161070108)**

Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN

Kasım 2019

BTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 161070108 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Suat ÖZAKI, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN** .....
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyesi : **Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ** .....
Uludağ Üniversitesi

Jüri Üyesi : **Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN** .....
Bursa Teknik Üniversitesi

Savunma Tarihi : 21 Kasım 2019

SBE Müdürü : **Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER** .....
Bursa Teknik Üniversitesi ...../...../.....

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Suat ÖZAKİ

İmzası:

X X X X

ÖNSÖZ

“Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası” adlı bu çalışma Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Tezli Yüksek Lisans Programı’nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Tez yazımında her zaman yanımda olup desteklerini eksik etmeyen sevgili eşime ve oğluma, değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Gökhan ÖZKAN’a teşekkürlerimi sunarım.

Kasım 2019

Suat ÖZAKİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
2. TEORİK ÇERÇEVE	3
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUSLARARASI DÜZEN.....	5
3.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası İlişkiler.....	5
3.2 Birleşmiş Milletler Örgütü	9
3.3 İki Kutuplu Sistem	10
4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	13
5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	16
5.1 Türkiye-ABD İlişkileri	16
5.1.1 ABD doktrinleri	16
5.1.2 Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen olaylar	22
5.1.2.1 Türkiye'nin NATO'ya girişi	22
5.1.2.2 U-2 Uçak krizi.....	27
5.1.2.3 Küba Krizi.....	29
5.1.2.4 1964 krizi ve Johnson mektubu	31
5.1.2.5 1975 Ambargosu ve Türkiye'nin tutumu	32
5.1.2.6 Türkiye-ABD ilişkilerinde tesisler ve üsler	33
5.1.2.7 Afyon sorunu.....	34
5.2 Türkiye-İngiltere İlişkileri	36
5.3 Türkiye-Yunanistan İlişkileri	40
5.4 Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri.....	42
5.5 Türkiye-SSCB İlişkileri.....	44
5.6 Türkiye ve Bağlantısızlar Hareketi	45
5.7 Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya, Kafkasya ve Balkan Politikaları	46
6. SONUÇ.....	57
KAYNAKLAR	60
ÖZGEÇMİŞ.....	65

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DP	: Demokrat Parti
ECA	: Ekonomik İşbirliği İdaresi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODK	: Orta Doğu Komutanlığı
ODSO	: Orta Doğu Savunma Organizasyonu
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Tablo 5.1: Marshall Planı Çerçevesinde Ülkeler ve Yapılan Yardımlar.....19

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

ÖZET

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1991 yılına kadar ABD ve Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki iki kutup arasında süren siyasi, askeri, teknolojik ve ekonomik boyutları olan güç mücadelesidir. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasının oluşmasında dış faktörler iç faktörlere göre daha etkili olmuşlardır. Yeni dünya düzeninde Türkiye, kendisi için tehdit unsuru olan SSCB'ye karşı ABD ve Batı Bloku tarafında bulunmayı tercih etmiştir. Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle oluşan iki kutuplu uluslararası sistemde Türkiye'nin sistemdeki yerini ve Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasını realist teorik yaklaşım çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelime: Türk Dış Politikası, Soğuk Savaş, ABD, SSCB

TURKISH FOREIGN POLICY DURING THE COLD WAR

SUMMARY

The Cold War was a power struggle with political, military, technological and economic dimensions that began after the Second World War and continued between the two poles led by the U.S. and the Soviet Union until 1991. During this period, external factors became more effective than internal factors in the formation of Turkey's foreign policy. In the new world order, Turkey, because of the threat to itself from the USSR, chose to be on the U.S. and the Western Bloc side. The aim of this study is to investigate Turkey's position in the bipolar international system after the end of World War II and examine the Turkish foreign policy during the Cold War within the context of the realist theoretical framework.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Cold War, USA, USSR

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş dönemi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasına kadar devam eden siyasi, ekonomik ve askeri açıdan güçlü iki devlet olan ABD ve SSCB'nin önderliğinde oluşan iki blok arasında güç mücadelesinin yaşandığı bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası sistemde, ülkelerin dış politikalarında köklü değişimler yaşanmıştır. Savaşın bitmesiyle ABD, uluslararası sistemde süper güç haline gelmiştir. Diğer taraftan savaşın sona ermesinin ardından yayılmacı politikalar izlemeye başlayan Sovyetler Birliği de uluslararası sistemdeki diğer süper güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin önderliğinde Batı Bloku ve Sovyetler Birliği'nin önderliğinde Doğu Bloku ortaya çıkmıştır.

1947 yılında ABD'nin Marshall Planı'nı ve Truman Doktrini'ni devreye sokması, Sovyetler Birliği'nin insiyatifiyle Kominform'un kurulması, 1948 yılında Sovyetler Birliği ile Finlandiya arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile Finlandiya'da Sovyetler Birliği'nin etkisinin artması, aynı tarihlerde Çekoslovakya'da da Sovyetler Birliği'nin etkinliğinin artması, 1948 yılındaki Berlin Buhranı ve bu krizin bitiminden sonra 1949 yılında Almanya'nın Federal Alman Cumhuriyeti (Batı Bloku dahilinde) ve Demokratik Alman Cumhuriyeti (Doğu Bloku dahilinde) olarak ikiye ayrılması, 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ve 1949 yılında NATO'nun kurulması gibi gelişmeler sonucunda uluslararası sistem iki kutuplu bir yapıya evrilmiştir. Türkiye, iki kutuplu uluslararası sistemde Batı Bloku'nun bir parçası haline gelmiştir.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası ele alınacaktır. İkinci bölümde, çalışmanın teorik çerçevesi olan realizm ele alınmaktadır. Realizmin temel varsayımları incelenmektedir. Üçüncü bölümde, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası düzen değerlendirilmiştir. 1945 yılında ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere arasında yapılan Yalta ve Potsdam Konferansları, savaş sonrası yeni dünya düzeninin belirlenmesinde önemli rol oynamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle uluslararası düzende köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Savaş sonrasında ortaya çıkan iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği liderliğinde iki

karşıt blok meydana gelmiş ve bu bloklar arasındaki mücadele Soğuk Savaş'a dönüşmüştür.

Dördüncü bölümde, Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye'deki iç politika ortamı incelenmiş ve iç politikadaki gelişmelerin Türk dış politikasına etkileri ve karar alma sürecindeki rolü ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikası incelenmiştir. Türkiye-ABD ilişkileri, ABD doktrinleri, Türkiye'nin diğer ülkelerle ikili ilişkileri ve bölgesel politikaları analiz edilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmada Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası, realist teorik yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır. Realizm, egemen devletleri uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak görmektedir. Uluslararası örgütlerin, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşların, ulusal ve uluslararası medya kuruluşlarının rolleri son derece sınırlıdır. Realizme göre devletler bütüncül yapılardır ve dış politikada rasyonel karar veren birimlerdir. Realizme göre uluslararası ilişkileri analiz etme sürecinde en önemli kavramlardan biri güç kavramıdır. Realist paradigma açısından insan, doğuştan kötü, saldırgan ve olumsuz bir doğaya sahiptir. Devletler uluslararası politikada en temel aktörlerdir. Uluslararası ilişkilerin en önemli sorunları güvenlik sorunlarıdır.

Realizme göre, siyasetçiler ahlaki normlardan ziyade çıkar ve gücün maksimum kılınmasını öngören siyasal kriterlere göre karar alırlar. Siyasetçiler, devletin çıkarlarını gözetmek zorunda olduğundan, bireysel ilişkilerde olduğundan farklı olarak ahlaki normlara uymayabilirler. Zira devlet adamlarının önceliği ulusal çıkarlar gözetmek ve devleti dış tehditlerden ne pahasına olursa olsun korumaktır. Çünkü devletlerin üstünde bir üst otoritenin bulunmadığı anarşik bir uluslararası ortamda, sonucu belirleyen her zaman devletin gücü olmaktadır.

Edward H. Carr, İkinci Dünya Savaşı sonrasında realizmin, liberalizmin ütopyik yaklaşımına ve iki savaş arası dönemdeki düzenlemelerin başarısızlığına tepki olarak ortaya çıktığını savunmuştur. 1950'li ve 1960'lı yıllarda Carr ve Hans J. Morgenthau, çalışmaları ile realizmin önde gelen bilim adamları olmuşlardır. Bunların dışında Nicholas Spykman, Reinhard Niebuhr, Arnold Wolfers, Walter Lippmann, John Herz ve Martin Weight, bu dönemdeki çalışmalarıyla realizme önemli katkılarda bulunmuş isimlerdir.

Morgenthau'ya göre realizmin altı temel ilkesi şunlardır;

1. Uluslararası politika evrensel ve objektif kurallar tarafından yönetilmektedir ve bu kuralların kaynağı insan doğasıdır. Realistlere göre insan doğası İdealist veya Liberallerin belirttiği gibi iyi değildir. İnsanlar tam tersine bencil canlılardır ve çıkarlarının peşinde koşmaktadırlar.

2. Ulusal çıkarlar güç perspektifinden tanımlanmalıdır. Devletlerin amacı güçlerini artırmaktır, dolayısıyla hareketlerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir.
3. Güç açısından çıkarlar sabittir ve değişmez, ancak çıkarın içeriği ve bu çıkarı gerçekleştirmek için uygulanması gereken politikalar zamana ve içinde bulunulan kültürel ortama göre değişiklik gösterebilir.
4. Moral-ahlaki değerlerin uluslararası politikada herhangi bir etkisi yoktur.
5. Uluslararası politika, ekonomi ve hukuk gibi alanlardan farklı otonom (özerk) bir alandır ve esas olan devletlerin askeri-siyasi gücü ve çıkarlarıdır.
6. Uluslararası politikayı şekillendiren temel aktörler ulus-devletlerdir. Uluslararası ya da ulusüstü yapılar etkisizdir (Morgenthau, 1970: 23).

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ULUSLARARASI DÜZEN

3.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem, iki kutuplu bir sisteme dönüşmüştür. Sovyetlerin Orta Doğu bölgesinde ve Avrupa'da etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar yürütmesi ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD, Truman Doktrini'ni ilan etmiş ve Marshall Planı'nı başlatmıştır (Kantowicz, 2000: 288-289).

1945-1953 yılları arasındaki döneme bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer silahlar yarışında gözle görülür bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemin özellikle ilk yarısında (1945-1949) Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer güç yani atom bombası bakımından Sovyetler Birliği karşısında kesin bir üstünlüğe, yani tekele sahip olduğu gözlenmiştir. 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin de ilk atom bombasını geliştirmesi sonucu bu durum değişmiştir. Fakat yaşanan bu gelişmenin hemen sonrasında, 1952 yılında, atom bombasına göre tahrip gücü çok daha fazla olan hidrojen bombasını üretmeye başlayan Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği karşısında bu kez de mukayeseli bir üstünlüğe sahip olmuştur. Bundan sonra, 1953 yılında Sovyetler Birliği'nin de hidrojen bombası elde etmesiyle beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer üstünlük dönemi son bulmuştur (Sönmezoğlu, 2016: 21-22).

Savaştan sonra Türk dış politikası açısından en önemli gelişmelerden biri, SSCB'nin Türkiye'den toprak talep etmesi ve boğazlarda hak iddiasında bulunmasıdır (Sarınay, 2010: 866). Bu gelişmeden sonra Türkiye, Batı Bloku'na dahil olmak için çaba göstermiştir. NATO'nun kurulması aşamasında Türkiye yeni bir fikir ileri sürerek, oluşturulması planlanan savunma sistemine Akdeniz'de kurulacak olan başka bir savunma sisteminin de ilave edilmesini önermiştir (Balcıoğlu, 2005: 468-469).

1952'de Türkiye NATO'ya üye olarak kabul edilmiştir. Türkiye, bundan sonraki dönemde Batı ile ortak menfaatler çerçevesinde hareket etmeye başlamıştır. Oğuz'a (2010: 50-51) göre bu dönemde Türkiye, Batı ile olan ilişkilerini güçlü bir şekilde

sürdürmüştür. Bu dönemde dış politikada en fazla Kıbrıs ve Ege sorunları başta olmak üzere Yunanistan ve SSCB ile ilgili sorunlara mesai harcanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan uluslararası düzen, devletler arasındaki ilişkiler bakımından önceki döneme göre birçok farklılığı beraberinde getirmiştir. Savaş sona erdikten sonra Monroe Doktrini ilkelerinden vazgeçen ve bir dünya devletine dönüşen ABD ile özellikle 1945 sonrasında aktif ve yayılcı politikalar izleyen Sovyetler Birliği, dünya politikasına yön veren iki süper güce dönüşmüşlerdir. Bu dönemde Sovyetler Birliği, komünizm düşüncesini dünyanın her tarafına yaymak için mücadele etmiştir ve bu yüzden uluslararası politikada doktrin ve ideoloji kavramları daha sıklıkla duyulmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu mücadelesine karşı olan devletler, ABD'nin liderliğini yaptığı Batı Bloku'na yönelmiştir. Bunun sonucunda, ABD liderliğinde oluşan Batı Bloku ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu Bloku olarak iki blok oluşmuştur. Savaşın bitiminden sonraki süreçte sömürgecilik büyük oranda yok olmuş, Bağlantısızlar Hareketi uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır (Al, 2014: 117).

Savaşın sonlarında ABD, İngiltere ve SSCB'nin katılımıyla düzenlenen Yalta Konferansı'nda uluslararası sistemin yeniden şekillendirilmesi için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Yalta Konferansı'nda Boğazlar konusunda Stalin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümlerinin artık ihtiyacı karşılamadığını ve değiştirilmeleri gerektiğini, Japon İmparatoru'nun bu sözleşmenin içeriğine göre Boğazlar'da Rusya'dan daha geniş bir etkinliğe sahip olduğunu, Montreux Sözleşmesi'nin İngiliz-Rus ilişkilerinin iyi olmadığı bir zamanda imzalanmış olduğunu, herhalde şimdi İngiltere'nin Japonya ile birleşerek Rusya'yı sıkıştırma tutumu içinde olmayacağını ve Türkiye'nin Boğazlar yoluyla Rusya'nın boğazına yapışmasına artık Rusya'nın katlanmayacağını ifade etmiştir. Yalta Konferansı'nda, boğazlar meselesinin dışişleri bakanları nezdinde görüşülüp ele alınmasına ve bu görüşmeden çıkacak neticeler konusunda Türkiye'nin de bilgilendirilmesine karar verilmiştir (Armaoğlu, 2009: 505-506). ABD ve İngiltere, boğazlar meselesinde SSCB'ye daha kapsamlı bir geçiş serbestisi hakkının tanınması konusunda anlaşmışlardır. Buna karşın ABD, Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını ihlal edecek herhangi bir pozisyona girmemiştir.

Konferansta, oluşturulacak olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Güvenlik Konseyi'nde bulunacak bazı üyelere "veto" hakkı verilmesi konusu karara

bağlanmıştır. Daha sonra 1 Mart 1945 tarihine dek Japonya ve Almanya'ya savaş ilan eden ülkelere, kurucu üye olabilme hakkı tanınmıştır. Bu konferansın en temel özelliği, uluslararası sistemde ileride ortaya çıkacak bazı sıkıntıların ilk işaretlerini vermesidir (Sönmezoğlu, 2016: 20).

Frusdp'ye (1955) göre Yalta'da Balkan devletleri arasında bir federasyon kurulması gerektiği ve Türkiye'nin de bu federasyona katılması fikri konferansa katılan devletlerce müzakere edilmiştir. Ancak Stalin ile Molotov, Türkiye'nin böyle bir federasyona girmesinin çok ivedi olmadığı düşüncesini paylaşarak Türkiye'yi bu federasyonun dışında tutmaya çalıştıkları niyetlerini belli etmişlerdir (Frusdp, 1955).

Harry'e (1965) göre Yalta Konferansı'nın toplandığı sırada Almanya henüz mağlup olmamıştı ve savaş sonrası oluşacak yeni sınırlar ile ilgili muhtemel bir politika üzerinde anlaşma sağlanmamıştı. Bu sebeple savaşın sonlarında yapılan görüşmelerin içinde en önemlisi, işgal edilen Almanya'nın Potsdam kasabasında toplandığı için "Potsdam Konferansı" olarak bilinen ve 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında 17 gün süren görüşmeler serisinden meydana gelen Potsdam Konferansı'dır.

Müttefik devletler arasında savaş zamanındaki son toplantı olan Potsdam Konferansı, 1945 yılında Churchill, Truman ve Stalin arasında gerçekleştirilmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği, Potsdam Konferansı esnasında boğazlar konusuyla ilgili olarak bir mutabakat sağlayamamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, konuya ilişkin görüşünü 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye Hükümeti'ne iletmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, konuya ilişkin olarak toplanacak bir uluslararası konferansa katılmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Amerika Birleşik Devletleri notasında başlıca dört nokta üzerinde durulmaktaydı:

1. Boğazlar her zaman bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık olmalıdır.
2. Boğazlar her zaman Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin transit geçişine açık olmalıdır.
3. Barış sırasında ve birlikte kararlaştırılarak saptanacak sınırlı bir tonaj dışında, Boğazlar, Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletlerin savaş gemilerine, kıyıdaş devletlerin onayı veya Birleşmiş Milletler Örgütü'nün velayeti altında harekette bulunma durumları dışında, kapalı tutulmalıdır.
4. Sözleşmede, Milletler Cemiyeti sistemi yerine Birleşmiş Milletler sisteminin ikamesi ve akit devlet olarak Japonya'nın antlaşmadan çıkarılması gibi,

Montrö rejimini günün gereklerine uydurmaya yönelik bazı değişiklikler yer almalıdır (Sönmezoğlu, 2016: 45).

ABD'nin bu notasında Türkiye açısından önemli olan gelişme, ABD'nin daha önce İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın statüsünü uluslararası su yolu statüsüne dönüştürme düşüncesini değiştirmiş olmasıdır. Ancak bu notanın ikinci maddesine bakıldığında, ABD'nin, özellikle Karadeniz'i bir kapalı deniz olarak gören görüşü (Sovyetler Birliği'nin görüşü) onayladığı görülmektedir. Bu da açık olarak Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki haklarını sınırlamak demektir. Türkiye, ABD'nin bu notasına cevap olarak, savaş ve barış zamanında, ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi konusundaki haklar ve bu çerçevede Türkiye'nin egemenliği ve güvenliğini ilgilendiren bu geçişlerin, ABD'nin de katılacağı bir konferansta değerlendirilmesi gerektiği fikrini ifade etmiştir.

Potsdam Konferansı sırasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebi konusunu iki ülke arasındaki bir sorun olarak gören Amerika Birleşik Devletleri, konferanstan bir süre sonra bu görüşünü de değiştirmiş, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün önemini vurgulamıştır. Bunun en önemli nedeni, Orta Doğu ile ilgili gelişmeler ve Sovyetler Birliği'nin İran üzerinde uyguladığı baskıdır (Kirk, 2016). Özellikle İran'daki petrol kaynaklarının Batı için önem arzemesi ve İran'ın konumundan ötürü, ABD Sovyetler'e karşı olan politikalarını gözden geçirmiştir.

Potsdam Konferansı'nın esas iştirakçileri ABD, İngiltere ve SSCB'nin devlet başkanları, dışişleri bakanları ve genelkurmay başkanları olmuştur. Polonya'nın bu konferansa katılması ABD açısından bir hayli önemsenmiştir. Zira ABD Başkanı Truman, Sovyetlerin Yalta Konferansı'nda Polonya ile ilgili olarak verdikleri vaatleri yerine getirmediğini, gerçekleşmesi planlanan serbest seçimlere izin vermediklerini ifade etmiştir. Köse'ye (2015) göre Stalin, aynı planı Çin'e karşı, özellikle Dış Moğolistan topraklarının Çin'in elinden alınmasını gerçekleştirmek amacıyla da kullanmıştır. Truman'ın anı defterindeki bilgilere bakıldığında, Sovyetler Birliği ile Batı Bloku arasında Yalta Konferansı'nda temin edilen anlaşmanın, Almanya'nın yenilmesinden sonra tarafların birbirlerine olan güvenini yitirdiğini ortaya çıkardığını tespit etmek mümkündür (Köse, 2015).

Bodur'a (2013) göre Potsdam'daki konferansta tekrar bir araya gelen devletler arasında anlaşmazlıklar daha fazla ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konferansın

öncesinde, 12 Nisan 1945'te Roosevelt hayatını kaybetmiştir ve boşalan başkanlık koltuğuna Truman oturmuştur. Sovyetler Birliği'nin liderlik makamında Stalin bulunmaktadır. İngiltere'de ise Churchill başbakan konumundadır, Ancak Potsdam Konferansı görüşmeleri sürerken, İngiltere'de Churchill koltuğunu kaybetmiştir. Churchill'den sonra İngiltere Başbakanlığı koltuğuna Clement Richard Attlee oturmuştur ve konferansın ikinci yarısına katılmıştır (Bodur, 2013: 468).

Soğuk Savaş'ın etkisini artırarak hissettirdiği böyle bir ortamda ABD, Türkiye'ye desteğini artırmaya başlamıştır. Uslu'ya (2000) göre bundan sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nde dış politikayı şekillendiren politika yapıcıların neredeyse tamamına yakını, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kendi kontrolü altına alabilmek için çalışmalar içinde olduğunu, yaşanan bu gelişmelerden sonra da Orta Doğu'da başka teşebbüslere kalkışabileceğini değerlendirmişler ve bu konudaki düşüncelerini farklı kanallardan Truman'a iletmişlerdir (Uslu, 2000: 93).

3.2 Birleşmiş Milletler Örgütü

Birleşmiş Milletler (BM), uluslararası toplumu ilgilendiren her konuda faaliyette bulunan çok amaçlı evrensel bir örgüttür. Örgüt, altı ana organdan ve bunlara bağlı alt organlar ve sistem içinde bulunan otonom kuruluşlardan oluşur. Örgütün ana organları; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreteryadır. Özellikle Güvenlik Konseyi, BM'nin en önemli organıdır. BM Güvenlik Konseyi 5 daimi, 10 geçici olmak üzere 15 üyeden oluşmaktadır. Daimi üyeleri ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa oluşturmaktadır. Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlar tüm üye ülkeleri bağlamaktadır. Esasa ilişkin alınan kararlarda 5 daimi üyeden herhangi birinin olumsuz oy vermesi veto sayılmaktadır. Güvenlik Konseyi, oluşan çatışmalara karşı uluslararası barış ve güvenliği sağlamak açısından barışçıl ve zorlayıcı önlemler alabilir.

Birleşmiş Milletler Örgütü, 20. yüzyılın ikinci uluslararası teşkilatlanma çalışması olmuştur. 1941'de Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesi sonucunda Sovyetler Birliği, yaptığı analizlere bağlı olarak Batılı güçlerin yanında yer almaya karar vermiştir. Bu sebepten ötürü Başkan Roosevelt ve Churchill meydana gelen bu gelişmeleri değerlendirmek üzere 9 Ağustos 1941'de Newfoundland'da bir araya gelmiştir. 14 Ağustos 1941'e kadar devam eden çalışmaların sonunda Sovyetler

Savaşı'nın ertesinde güç dağılımında oluşan yeni konfigürasyon sebebiyle kaçınılmaz olarak görme eğiliminde olmuştur (Kolasi, 2013: 149-179).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ABD, Büyük Britanya ve Fransa'nın oluşturduğu müttefik devletler ve Sovyetler Birliği, Almanya ve başkent Berlin'i dört idari bölgeye ayırmıştır. Batılı güçler 1948'de Sovyetler Birliği'nin karşı çıkmasına karşın para birimi reformunu hayata geçirerek Alman markını uygulamaya aldıklarını bildirmiş, Sovyetler Birliği 24 Haziran 1948'de Berlin'in batı bölgesini kuşatma altına almıştır. ABD, bir hava köprüsü ile kuşatmayı aşmıştır. 26 Haziran günü Frankfurt am Main ve Wiesbaden kentlerinden Berlin'e ilk sevkiyat uçuşları başlamıştır.

Berlin'in batı kesimindeki iki milyonu aşkın insanın gıda ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için olabildiğince çok uçağın iniş yapması gerekmiştir. Müttefik devletler, kendilerine ait üç hava koridorunun bütün kapasitesini sonuna kadar kullanmışlardır. Kuru üzüm taşıyan uçaklar her dakika bir iniş yapmıştır, yükü hemen boşaltmış ve yeniden kalkışa geçmişlerdir. Kuşatma altındaki kente böylelikle günde 5000 ton yardım malzemesi ve ihtiyaç duyulan araç gereçler ulaştırılmıştır. Batılı müttefik devletler hava köprüsünü bir yıldan fazla bir süre sürdürmüştür. Bu hareket, en büyük insani yardım faaliyetlerinden birisi olarak tarihe geçmiştir. 12 Mayıs 1949'da Sovyetler Birliği ablukayı kaldırdığını söylese de, Amerikalılar ve Britanyalılar yardım malzemesi taşıyan uçuşları sonbahara kadar sürdürmüşlerdir (Çınar, 2014).

Avrupa'da SSCB'ye bağlı sosyalist yönetimlerin (Bulgaristan, Doğu Almanya, vb.) iktidara gelmesi ile SSCB'nin komünizm düşüncesi daha da yaygınlaşmaya başlamıştır. ABD, bunu stratejik bir tehdit olarak algılamıştır. Daha sonra ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı devreye sokması, ABD'nin CIA ve SSCB'nin KGB adlı istihbarat örgütlerini kurması Soğuk Savaş'ı farklı bir düzleme taşımıştır. Batı Bloku'nda NATO, ona karşılık olarak Doğu Bloku'nda Varşova Paktı kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin nükleer silah üretmeye başlaması ve müttefik devletlerin kontrolünde bulunan Berlin'in kuşatılması Soğuk Savaş'ı tetikleyen olaylardan bazılarıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapısı değişen uluslararası politikaya iki yeni süper güç egemen olmuştur. Savaştan sonra yalnızlık politikasını terk eden ABD, süper güç

haline gelmiştir. Sovyetler Birliği de, 1945'ten sonra izlediği politikalarla ve gösterdiği ekonomik, teknolojik, bilimsel hamlelerle süper güce dönüşmüştür.

Sovyet Rusya'nın uluslararası sistemde söz sahibi olması uluslararası ilişkilerde doktrin ve ideoloji kavramlarının önem kazanmasına yol açmıştır. Sovyet politikası, komünizmi bütün dünyada egemen kılmaya felsefesine dayanmaktadır. Komünizme karşı olan dünya devletleri, Sovyet Rusya'nın bu yayılcı politikalarına karşı çıkmıştır.

Soğuk Savaş döneminde dünyanın en önemli gelişmelerinden biri de sömürgeciliğin tam manada olmasa da yok edilmesidir. Tasfiye edilen sömürgecilik ile birlikte dünyada bağımsız devlet sayısı artmıştır.

4. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1950 yılına kadar Türkiye’de dış politika yönetimi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün tasarrufundayken, Demokrat Parti (DP)’nin başa gelmesinden sonra dış politikayı Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar birlikte yönetmiştir. Daha sonraki süreçte Dışişleri Bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu da etkili bir dış politika yönetimi izlemiştir.

Adnan Menderes döneminde Türkiye, dış politikada geleneksel Batıcılık politikasını devam ettirmiş ancak statükoculuk ve dengecilik çizgisinden sapmıştır. Ayrıca Menderes döneminde Türk dış politikasının temel özelliklerinden biri olan meşruiyet ve ihtiyat konularında da yeterince hassas davranılmadığı savunulmaktadır. Demokrat Parti döneminde dış politika çoğunlukla Batı ve ABD ekseninde ilerlemiştir. Özellikle Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin ulusal menfaatlerinin NATO'nun çıkarları ile paralel olduğu görüşünde buluşmuşlardır.

27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbeden sonra Türkiye'de ordunun siyaset üzerindeki etkisinin artmaya başladığı görülmüştür. 1965-1980 arası dönem daha önceki dönemlerden farklı olarak özellikle Meclis'te oldukça hararetli tartışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1965 yılında yapılan seçimleri net bir farkla Adalet Partisi kazanmıştır. Bu dönemde başa gelen Adalet Partisi'nin lideri Süleyman Demirel, açıklamalarında partisinin dış politika anlayışından bahsetmiştir. Bu bağlamda ABD ile ikili ilişkiler başta olmak üzere AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ile ilişkiler ve CENTO (Merkezi Antlaşma Örgütü) ve NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) gibi uluslararası örgütlerle ikili ilişkilere oldukça önem verilmiştir.

1965 yılındaki seçimler ile birlikte Türkiye İşçi Partisi (TİP) parlamentoya girmiş ve 15 milletvekiliyle birlikte Batı yanlısı dış politikayı eleştirmiştir. TİP, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkmış ve bağlantısız ülkelere benzer bir anlayışla hareket edilmesi gerektiğini söylemiştir. 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde ülkede kamuoyu başta olmak üzere medya ve üniversitelerin dış politikaya olan ilgisi

artmıştır. Özellikle 1964 yılında Kıbrıs olaylarında Johnson Mektubu'nun da etkisiyle ABD karşıtı görüşler artmıştır. Batı eksenli politikayı reddeden TİP ve sol öğrenci grupları ABD karşıtı eylemlerini bu süreçte artırmıştır.

12 Mart 1971 yılında ise Türkiye'de ordu, siyasete dolaylı bir şekilde de olsa, hükümete bir muhtıra vererek müdahalede bulunmuştur. Böylelikle 1973 yılına kadar ülkenin yönetimi partiler üstü hükümetler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Devam eden süreçte 1973 yılında yapılan seçimlerle birlikte ülkede koalisyonlar dönemi başlamıştır. 12 Eylül 1980'de askeri darbe gerçekleşmiştir (Sönmezoğlu, 2015: 232-238).

Uluslararası ilişkiler bağlamında “karar alma”, dış politikanın belirlenmesinde “var olan seçenekler arasından tercih yapma davranışı” olarak tanımlanmaktadır. Karar almada “süreç” önemli bir parametre olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası ilişkiler bakımından karar alma süreci, karara tesir eden iç ve dış faktörlerin değerlendirilmesini içermektedir. Bu çerçevede karar alma ya da verme süreci boyunca araştırılan konular üzerine elde edilen bilgi ve belgelerin hem iç hem de dış politikada nasıl bir etki oluşturacağı üzerinde durulmalıdır. Bu anlamda karar alma süreci; bir sorunun ortaya çıkışından bir kararın verilip sonuçlanmasına kadar yapılan eylemler bütünü olarak ifade edilebilir. Yani karar alma süreci, ortaya çıkan sorunun çözümlenip bir plan dahilinde netliğe kavuşturulmasına kadarki süre zarfında ortaya konulan bütün faaliyetleri kapsamaktadır (Onaran, 1975: 78-80).

Dış politikaya dönük amaçların belirlenmesinde önemli bir etken olan karar alma mekanizması, aynı zamanda iç politikayı dışa, dış politikayı da iç politikaya bağlayan merkezi siyasal kurumsal yapıdır. Bu anlamda devlet içinde bulunan farklı siyasal kurumların ve birimlerin istişareler yoluyla etkileşerek bir bütünlük oluşturdukları karar alıcı unsurlar, düzeyler ve birimler olarak tanımlanabilir (Aksu, 2004: 10). Bu çerçevede dış politika bakımından önemli uluslararası olaylar kapsamında girdilerin algılanması, yorumlanması ve amaçların oluşturulmasıdır. Bu amaçlar çerçevesinde stratejilerin geliştirilmesi, geliştirilen stratejilerin uygulanması ve böylece dış politika hedeflerinin belirlenmesidir.

Erdağ'a (2013) göre devletlerin dış politika ve güvenlik gibi önemli konularda aldıkları kararların arkasındaki karar verme mekanizmaları araştırılırken, ilgili devletlerin tarihsel süre içindeki devlet gelenekleri ve kültürlerinin de incelenmesi

gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda stratejik kültür ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır (Erdağ, 2013: 51-76).

Johnston'a (1995) göre Soğuk Savaş döneminin başından sonuna kadar olan süreçte devletlerin süratle silahlanma yarışına girdiği uluslararası ortamda, süper güç sayılan devletlerin stratejilerinde farklılıklar gözlenmiştir. Mesela Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin nükleer silah stratejilerine bakıldığında; Sovyetlerin eski bir askeri personelinin aktardığı ifadeye göre; Sovyetler tarihinin eski genişlemeci dış politika felsefesi ve otokratik yapıya sahip olan iç politika anlayışı Sovyetler Birliği'nin nükleer silahlar konusundaki stratejisinin oluşmasında etkili olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'de iç politikada meydana gelen gelişmeler ve olaylar Türkiye'nin dış politikasında aldığı kararlar üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Soğuk Savaş yılları süresince iç politikadaki ortam Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerini ve izlemiş olduğu dış politikayı etkileyen temel unsurlardan biri olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte birçok bölgesel ve uluslararası sorunla karşı karşıya kalmıştır.

1950 yılında CHP'den yönetimi devralan Adnan Menderes Hükümeti NATO'ya üyeliği temel hedefi haline getirmiştir. 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, güvenlik ve dış politikalarını NATO'nun politikaları çerçevesinde şekillendirmiştir. Seydi'ye (2011) göre Adnan Menderes dönemi dış politikası bütüncül şekilde incelendiğinde iki kutuplu bir sistemde Amerikan yanlısı bir dış politika süreci takip edildiği açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle 1950'li yılların ilk yarısında tek taraflı bir dış politika düşüncesinin hüküm sürdüğü ifade edilmektedir. Fakat 1957'den itibaren ABD'nin izlemiş olduğu politikalar çerçevesinde Türkiye'nin dış politikasının da yavaş yavaş da olsa dönüştüğü ve değiştiği görülmektedir. Özellikle Batı'dan yeteri kadar destek alamayan Menderes Hükümeti, Türkiye'nin iç ve dış politikada sıkışıklığını yok etmek adına alternatif birtakım çözüm arayışlarına girmiştir. Dış politikada ABD'ye olan bağımlılıktan bir nebze kurtulmak için uluslararası sistemdeki yumuşamanın da etkisiyle SSCB'ye olan ilgi ve yaklaşmanın arttığı görülmüştür. Ancak bu yaklaşma ve ilginin oluşturduğu hava ABD nezdinde büyük bir tepkiye yol açmıştır (Seydi, 2011: 1-16).

5. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

5.1 Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve ABD arasındaki ikili ilişkilerini şekillendiren en önemli parametrelerden biri ABD doktrinleri olmuştur.

5.1.1 ABD doktrinleri

ABD siyasi tarihinde her başkan kendi ismiyle anılan bir doktrine sahiptir. Bu doktrinler ABD'nin başkanlarının kendi dönemlerinde izlediği politikaları içermektedirler. Bu doktrinler özellikle ABD dış politikası açısından büyük bir öneme sahiptirler. Zira dış politikada en temel ve öncelikli kararlar ABD Başkanı'nın onayı ile hayata geçirilmektedir. ABD'de başkanlar ve doktrinler değişse de ABD dış politikası belirli bir düzen içinde süreklilik göstermiştir. ABD, kuruluşundan bu yana dış politikasına sürekli önem vermiş ve dış politikadaki varlığını doktrinlerle güçlendirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde dış politikanın önemi artmış ve bu çerçevede ortaya çıkan doktrinlerle dış politika desteklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin önüne ekonomik açıdan iki önemli sorun çıkmıştır. Birincisi, savaşın devam ettiği süre zarfında gıda ve hammadde fiyatlarında meydana gelen artışın, bu gıda ve hammaddeleri ihtiyacı olan ülkelere satan Türkiye'nin ekonomisine olan katkısıdır. Fiyatların azalmasıyla birlikte bu ürünlerin ihracatını gerçekleştiren Türkiye, gelirleri açısından bir kayıp yaşamıştır. İkinci olarak ekonomik açıdan yaşanan sorun ise Sovyet tehdidi sebebiyle askeri harcamalarını kısımayan Türkiye'ye bu durumun özellikle ekonomik açıdan çok fazla bir yük getirmiş olmasıdır (Sönmezoğlu, 2006: 37).

ABD, savaş sonrası yıllarda ekonomik olarak en güçlü ülke haline gelmiştir. Türkiye, savaştan sonra ekonomisinin kötü durumu sebebiyle ABD'den 300 milyon dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Fakat Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin bu maddi destek talebine olumlu bir cevap vermemiştir. 1946 yılında ABD tarafından Türkiye'ye 25-50 milyon dolarlık bir ekonomik kredi sağlanacağı bildirilmiştir.

Fakat bu tutar, Türkiye'nin ihtiyacı olan tutarın çok altında kaldığı için Türkiye'nin ekonomisine destek olabilecek bir mahiyette olmamıştır (Ülman, 1991: 91-92).

İngiltere, ABD ile yaptığı görüşme sonrasında ABD'ye, kendisinin artık Yunanistan ve Türkiye'ye yapmakta olduğu askeri ve ekonomik yardımı veremeyeceğini ve bu ülkelere yapılan yardımı bundan sonra ABD'nin üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Sönmezoglu, 2006: 37).

İngiltere'nin, ABD'ye hem Türkiye hem de Yunanistan ile alakalı iletmiş olduğu mesajlarda İngiltere açısından, Türkiye'nin Batı İttifakı açısından çok önemli bir ülke olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'ye gerekli ekonomik ve askeri yardımın yapılması gerektiği, fakat İngiltere'nin bundan sonra bu ekonomik ve askeri desteği sağlayamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bunun da ötesinde İngiltere'nin, Yunanistan'da bulunan askeri personelini bile geri çekmek zorunda kaldığı bildirilmiştir. Bu sebeplerden ötürü o tarihe kadar İngiltere tarafından verilen desteklerin ABD tarafından verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Armaoğlu, 1991: 441-442).

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'ın, Türkiye'ye ve Yunanistan'a kendisinden beklenen desteği sağlayabilmesi için ABD Kongresi'ni ikna etmesi gerekmiştir. Bu yüzden ABD Başkanı 1947 yılında ABD Kongresi'nde bu konuya ilişkin bir konuşma yapmıştır (Oran, 2002: 528). Truman, 1947'de yapmış olduğu konuşmada Kongre'den üç maddelik bir isteği olduğunu açıklamıştır:

1. Türkiye'ye ve Yunanistan'a ekonomik destek maksadıyla 30 Haziran 1948'e kadar verilmek üzere 400 milyon dolar bütçe,
2. Türkiye ve Yunanistan'a Amerikalı sivil ve askeri personel yollanması,
3. Türk ve Yunan personelinin ABD'de eğitilmesi (Satterthwaite, 1972: 78).

Truman Doktrini, 1947'de uygulamaya konulmuştur (Oran, 2002: 532). Türkiye, Kongre'nin vermiş olduğu kararı memnuniyetle karşılamıştır. Kalyon'a (2010) göre Truman Doktrini, Sovyetler tehdidine karşılık ABD ile yapılacak olan işbirliği açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıca bu doktrin Türkiye'nin ekonomisini kalkındırmaya ve ordusunu güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Türkiye, savaş sebebiyle ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğunu, askeri kapasitenin modern manada geliştirilemediğini ve bu sebeplerden dolayı Türkiye'nin diğer ülkelere göre daha fazla ekonomik ve askeri desteğe ihtiyaç duyduğunu savunmuştur.

ABD'den alınan yardımlar bazı kesimler tarafından eleştirilse de genel olarak olumlu karşılanmıştır. Truman Doktrini'nin devreye girmesi, Türk dış politikasında önemli sayılabilecek değişikliklerin yapılmasına sebep olmuştur (Erhan, 2009: 535). Türkiye'nin Batı Bloku ve ona taraf olan ülkelerce kurulan kuruluşlara dahil olmak istemesinin altında yatan sebepler askeri, siyasi ve ekonomik açıdan Batı ile entegre olma düşüncesi olmuştur (Sander, 1979: 36). Kalyon'a (2010) göre, bu doktrinin faaliyete geçmesi ile beraber Türkiye fiili olarak Batı Bloku'nun yanında yer almıştır.

Türkiye'nin özellikle Orta Doğu'da izlediği bölgesel politikalarda, Truman Doktrini'nden sonra değişiklikler gözlenmiştir. Türkiye, bölgede batı yanlısı politikalar izlemeye başlamıştır. Türkiye ve Arap devletleri arasındaki ilişkiler bu dönemde kötüleşmiştir (Bağcı, 2014: 9). Türkiye, İsrail Devleti'nin kurulmasından hemen sonra bu devleti resmi olarak tanımıştır.

Bu doktrine bağlı olarak Türkiye'nin dış politikasında meydana gelen bir başka gelişme ise Afrika ve Asya bölgelerine yönelik izlenen politikalarda meydana gelen değişiklikler olmuştur. Türkiye, bu dönemde bağımsızlıklarına kavuşan Afrika ve Asya ülkelerine karşı mesafeli bir politika izlemiştir. Aynı zamanda bir Asya ülkesi olan Türkiye, Asya ile ilgili toplantılara katılmamıştır. Türkiye, toplantılara katılmamasının gerekçesi olarak ise kendisinin bir Avrupa devleti olduğunu ve bu yüzden Asya'yı ilgilendiren bu konferanslara katılmayı uygun bulmadığını ifade etmiştir. Bunun sonucunda davet edildiği hiçbir konferansa gözlemci olarak dahi gitmemiştir ve bu durum Türkiye'nin, Afrika ve Asya ülkeleri ile olan ilişkisini bitme seviyesine getirmiştir (Aksoy ve Güler, 2012: 72-73).

Erhan'a (2009) göre Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'nin ve ABD'nin dış politikasının şekillenmesinde, başarılı bir şekilde uygulamaya konulan Truman Doktrini etkili olmuştur. Bu doktrin, ileride kurulacak Bağdat Paktı, SEATO ve NATO gibi örgütlere ve Marshall Planı'nın uygulanmasına bir ön hazırlık olmuştur (Erhan, 2009: 535).

Marshall Planı kapsamında ise, ekonomik olarak kötü günler geçiren Avrupa'ya gerekli destek ve yardımın yapılmasıyla Avrupa'nın yeniden kendi kendine yeten ve ayakları yere basan bir konuma getirilmesi planlanmıştır (Milgram, 2003: 422).

Tablo 5.1: Marshall Planı Çerçevesinde Ülkeler ve Yapılan Yardımlar

<i>Marshall Planı Yoluyla Verilen Yardımlar (Milyon Dolar)</i>				
<i>Ülke</i>	<i>Toplam</i>	<i>%</i>	<i>Hibe</i>	<i>%</i>
<i>Toplam</i>	<i>12.992,5</i>	<i>100,0</i>	<i>9.290,2</i>	<i>100,0</i>
<i>İngiltere</i>	<i>3.165,8</i>	<i>24,4</i>	<i>1.956,9</i>	<i>21,0</i>
<i>Fransa</i>	<i>2.629,8</i>	<i>20,2</i>	<i>2.212,1</i>	<i>23,8</i>
<i>İtalya</i>	<i>1.434,6</i>	<i>11,0</i>	<i>1.174,4</i>	<i>6</i>
<i>B.Almanya</i>	<i>1.317,3</i>	<i>10,1</i>	<i>1.078,7</i>	<i>11,6</i>
<i>Hollanda</i>	<i>1.078,7</i>	<i>8,3</i>	<i>796,4</i>	<i>8,6</i>
<i>Avusturya</i>	<i>653,8</i>	<i>5,0</i>	<i>556,1</i>	<i>6,0</i>
<i>Yunanistan</i>	<i>628,0</i>	<i>4,8</i>	<i>34,4</i>	<i>5,5</i>
<i>Belçika</i>	<i>546,6</i>	<i>4,2</i>	<i>217,3</i>	<i>0,3</i>
<i>Danimarka</i>	<i>266,4</i>	<i>2,1</i>	<i>196,0</i>	<i>2,3</i>
<i>Norveç</i>	<i>241,9</i>	<i>1,9</i>	<i>62,4</i>	<i>2,1</i>
<i>Türkiye</i>	<i>184,5</i>	<i>1,4</i>	<i>18,0</i>	<i>0,7</i>
<i>İrlanda</i>	<i>146,2</i>	<i>1,1</i>	<i>–</i>	<i>0,2</i>
<i>İsveç</i>	<i>107,1</i>	<i>0,8</i>	<i>-5,5</i>	<i>–</i>
<i>Portekiz</i>	<i>50,5</i>	<i>0,4</i>	<i>15,9</i>	<i>0,1</i>
<i>İspanya</i>	<i>26,8</i>	<i>0,2</i>	<i>–</i>	<i>0,2</i>

Tablo 5.1’de İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra ekonomik açıdan zor günler geçiren Avrupa ülkelerine ABD tarafından yapılan ve ABD’nin o dönemki Dışişleri Bakanı Marshall’ın ismiyle anılan ekonomik yardımlar görülmektedir (Çağrı, 1996: 51). Doğu Avrupa ülkelerinde Sovyetlerin destek verdiği komünist partiler yönetimi ele geçirmiş, komünist partilerin Batı Avrupa ülkelerinde de etkili olmaya başlamaları ABD’nin kaygılanmasına sebep olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Marshall, 1947

yılında yapmış olduğu konuşmada, ABD'nin Avrupa ülkelerine gerekli yardım ve desteği vereceğini söylemiştir. ABD'den gerekli yardım ve desteği alan bu ülkeler, düzgün ve adil bir paylaşım yapmak için Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)'nü kurmuşlardır (Sönmezoğlu, 2016: 51-52).

Marshall Planı çerçevesinde yapılacak olan yardımın dağıtımı için ABD bünyesinde Ekonomik İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration, ECA) isminde bir örgüt kurulmuştur. Kurulan bu örgütün hükümlerine göre örgütün izni alınmadan hiçbir yere herhangi bir şekilde yardım yollanmayacağı ve bu yardımın hiçbir şekilde kullanılmayacağı belirtilmiştir. Kurulan bu Ekonomik İşbirliği İdaresi bir kamu kurumu özelliği taşımamıştır. ECA'nın yapısı genel itibariyle özel sektördeki kişilerden oluşmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra uluslararası sistem iki kutuplu bir sisteme doğru evrilmiş, oluşan yeni dünya düzeni özellikle ABD açısından yeni bir sürecin habercisi olmuştur. ABD geleneksel dış politikasını bir tarafa koymuş ve oldukça aktif bir dış politikayı uygulamaya başlamıştır. Marshall Planı ve Truman Doktrini, bu çerçevede ortaya çıkmışlardır.

1947 yılında Yunanistan'ın kendi içinde komünist güçlere karşı verdiği mücadele ve bunun yanında ekonomik açıdan içine girdiği durum Yunanistan'ı krize sürüklemiştir. İngiltere, Yunanistan'ın bu durumunu düzeltecek ekonomik ve askeri desteği veremeyeceğini açıklamıştır. ABD, bu koşullarda Sovyetlerin Yunanistan'da etkinliğini artırabileceğini tespit etmiştir. Bu gelişmelerden sonra ABD, Türkiye'yi de kapsayan bir yardım programını uygulamaya koymak için çalışma başlatmıştır. Daha sonra Marshall Planı gündeme gelmiş ve Türkiye de destek alan ülkeler arasında yer almıştır. (Coşkun, 2017).

ABD Başkanı Eisenhower, 1957 yılında ABD Kongresi'ne Orta Doğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardım yapılması gerektiğini ve ABD ordusunun gerektiğinde bölge ülkelerine askeri destek vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Eisenhower Doktrini, 1957 yılında Senato'nun aldığı karar neticesinde kabul edilmiştir. Böylelikle Orta Doğu'da İngiltere'nin çekilmesiyle oluşan boşluk ABD tarafından doldurulmuş ve Sovyetler Birliği'nin karşısında yer almıştır (Dilek, 2010: 295-332).

Eisenhower'in konuşmasındaki önemli maddeler şunlardır:

1. ABD, Orta Doğu'ya askeri destek ve işbirliği planı hazırlamalıdır.

2. Komünizm ile yönetilen devletlerin saldırılarına karşı koyabilmek için destek isteyen ülkelere, ABD ordusu yardıma hazır olmalıdır.
3. Orta Doğu'ya yapılması planlanan ekonomik ve askeri yardımlar için oluşturulan 200 milyon dolarlık bir bütçenin 1958-1959 yılları arasında nasıl kullanılacağını kararlaştırmak yetkisi hükümete bırakmalıdır (Gönlübol, 1987: 288).

Nixon Doktrini'ne göre ABD, müttefiklerine verdiği sözlerin geçerli olduğunu belirtmekle birlikte esas mesuliyetin müttefik ülkelerde olacağı gerçeğini vurgulamıştır. Müttefik devletler, askeri güçlerini ve kapasitelerini artıracak bir politika izlemeliydiler (Pirinççi, 2011). Bu çerçevede, Sovyet yayılmacılığına karşı ABD'nin İran'a ve Suudi Arabistan'a yaptığı silah satışı artarak devam etmiştir. Ayrıca, ABD Başkanı bu doktrin çerçevesinde, Asya ülkelerine dönük izlemiş olduğu stratejileri de değiştirmiştir.

Carter Doktrini'nde; "bir dış gücün Körfez'i kontrol altında tutma girişimi ve işleyen petrol akışının kesintiye uğraması, ABD açısından hayatsal menfaatlerine saldırı olarak kabul edilmiştir ve bu durumun önlenmesi için askeri unsurlar dahil olmak üzere her türlü yol ve yöntem denenecektir" ifadesi kullanılmıştır (Pamir, 2005: 68). ABD Başkanı Jimmy Carter, Basra Körfezi bölgesine yapılan saldırıların ABD'ye karşı yapılmış olduğunu kabul edeceğini açıklamıştır. Bu durumda ABD, askeri güvenlik şemsiyesini Körfez bölgesinin de içinde olduğu birçok alanı kapsar şekilde yeniden genişletmiştir (Oran, 2002:12).

Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinden önce başlayan demokratikleşmeye yönelik gelişmeleri destekleyen ABD'nin temel hedefi, bu bölgede Sovyetler Birliği'ne yakın ülkeleri kendi tarafına çekmek olmuştur. Liberal demokrasinin, insanlığın tarih boyunca gelişiminin doğal bir sonucu olarak doğduğunu söyleyen "Reagan Doktrini"ne göre demokratikleşme, komünizm ile mücadele etmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı Afganistan, Nikaragua ve Angola benzeri devletlerde meydana gelen komünizm karşıtı eylemler ABD tarafından destek görmüştür (Nogayeva, 2010: 67).

5.1.2 Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen olaylar

5.1.2.1 Türkiye'nin NATO'ya girişi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin hemen akabinde, Almanya konusunda Sovyetler Birliği ile Batı ülkeleri arasında oluşan derin fikir ayrılığı, Doğu Avrupa'daki devletlerin tek tek Sovyetlerin etkisine girmesi, Yunanistan'da yaşanan iç savaş ve sonrasında açıklanan Marshall Planı ve Truman Doktrini, Türkiye ile İran üzerinde Sovyetlerin baskı kurması gibi önemli gelişmeler özellikle Avrupa'da Soğuk Savaş'ı doruk noktasına çıkarmıştır (Sander, 2005: 263-264).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa bölgesindeki yayılcı politikaları Batı Avrupa ülkelerini endişelendirmiştir. Batı Avrupa ülkeleri, ortaya çıkan Sovyet tehdidini bertaraf etmek için kendi aralarında bir güvenlik ve savunma antlaşması yapmayı düşünmüşlerdir. 1948 yılında Hollanda, Lüksemburg, Belçika, Fransa ve İngiltere Brüksel'de bir araya gelerek bir antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşma ile birlikte taraf olan ülkeler, ortak bir savunma sistemi oluşturmayı ve kendi aralarında kültürel ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi kararlaştırmışlardır. Brüksel Antlaşması'na göre taraf ülkelere herhangi biri Avrupa'da silahlı bir saldırıya maruz kalırsa, bu antlaşmaya taraf bütün ülkelerin, bünyelerindeki ekonomik, askeri vb. bütün imkânlarıyla saldırıya maruz kalan devlete yardım etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuş ve bu örgütün karşısında Sovyetler Birliği'nin liderliğinde Varşova Paktı oluşturulmuştur.

O dönemde NATO ve Varşova Paktı üyesi ülkeler nükleer olmayan silahlar açısından karşılaştırıldığında, NATO üyesi ülkelerin bu konuda hem sayı hem de kalite açısından daha geri kaldığı görülmüştür. Varşova Paktı'nın NATO'ya göre yüzde elli oranında daha fazla bir konvansiyonel silah yani nükleer olmayan silah alt yapısına sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda NATO'nun ana hedefi, Varşova Paktı üyesi devletlerin, Batı Almanya üstünden NATO üyesi ülkelere saldırmasını önleyecek bir güç yapılanması içine girmek ve ortak savunma düşüncesiyle belirli bir alanı savunmayı sağlayacak diriliği göstermek olarak belirtilmiştir.

NATO'da kanat ülkesi olan Türkiye'nin görevlerinden biri Sovyetler Birliği kuvvetlerini, kendi sınırlarının yakınında ve özellikle Kafkasya'da durdurmaaktır. Batı Almanya üzerinden muhtemel bir saldırının olması durumunda Sovyetler Birliği

belirli miktarda askerini Kafkasya'da tutmak durumunda olacaktı. Bu, Avrupa'nın üzerinde oluşan baskıyı kısmen azaltmaya imkan sağlayacaktı. Bu çerçevede olası bir çatışma ve saldırı söz konusu olur ve bir şekilde bu durum önlenemez ve saldırı gerçekleşirse, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile mücadele etmesi, bu süre zarfında NATO'nun Türkiye'ye destek vermesi ve Sovyetlere karşı ortak bir savunma oluşturulması planlanmıştır (Kibaroglu, 2004).

Kuzey Atlantik Antlaşması; bir yandan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi işbirliğinin önemini, diğer taraftan da üye devletlerin kendilerini korumak için ortak bir savunma politikası izlemeleri zorunluluğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle anlaşmanın iki yönlü olduğu söylenebilir. Kuzey Atlantik Antlaşması, Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi çerçevesinde üye devletlerin savunmalarını ortaklaşa sağlamak ve birbirleriyle istikrarlı ilişkiler kurmak amacıyla imzaladıkları bir önsöz ve 14 maddeden oluşan bir belgedir (Soysal, 1989: 391).

Birinci maddede; üye devletlerin uluslararası ilişkilerinde barışı ve dünya güvenliğini tehlikeye sokmamak için uymak zorunda oldukları temel ilkeler tanımlanmış ve tarafların uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yoldan çözmeyi istedikleri, tehditten uzak durarak zora başvurmak istemedikleri belirtilmiştir.

İkinci maddede; NATO'nun yalnız askerî amaç gütmeyeceği belirtildikten sonra, üyelerin uluslararası alanda işbirliği ve anlayışın egemen olmasına ve ekonomik politikalarında uyum sağlamaya çalışacakları belirtilmiş ve üye devletlerin uluslararası ilişkilerinde ve bu ilişkilerden doğan yükümlülüklerinde izlemeleri gereken yöntemler açıklanmıştır.

Üçüncü maddede; NATO'ya üye olan devletlerin silahlı bir saldırı karşısında tek tek ve toplu olarak karşı koyma esnasında güçlerinin korunması ve artırılması gerektiği belirtilmiştir.

Dördüncü maddede; üye olan devletlerden birinin toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına veya güvenliğine karşı bir tehdidin oluşması halinde tarafların birbirleriyle dayanışma içerisinde bulunacakları belirtilmiştir.

Antlaşmanın en önemli maddesi olan 5. maddesinde ise; üye devletlerin biri veya bir kaçına karşı Atlantik'in her iki tarafında silahlı bir saldırı olması halinde, bu saldırının bütün üye devletlere karşı yapılmış olacağının kabul edileceği açıklanmış ve böyle bir durumda BM'nin 51. maddesi çerçevesinde öngörülen bireysel ya da

ortak savunma hakkının kullanılarak üye devletlerin bir saldırı durumundaki yükümlülükleri belirlenmiştir. Buna göre her üye devlet bu aşamada uygun gördüğü eyleme başvurmakta serbesttir ve durum BM Güvenlik Konseyi'ne de bildirilecektir.

Altıncı madde; savunulması gereken Atlantik bölgesiyle ilgilidir, yani beşinci madde hükümlerinin uygulanacağı bölgeyi saptamaktadır. 1949'da anlaşma imzalanırken tarafların Avrupa'daki ülkeleri, Kuzey Amerika (ABD, Kanada), Fransa'nın Cezayir eyaleti, üyelerin kimilerinin egemenliğinde bulunan belirli adalar öngörülmüştür. Daha sonra 1952'de Türkiye ile Yunanistan NATO'ya girerken imzalanan protokolün 2. maddesiyle, savunma alanı onların tüm sınırlarını koruyucu biçimde genişletilmiş, arkasından 1962'de Cezayir bağımsızlığına kavuşunca bu ülke Atlantik bölgesinden çıkarılmış ve 1982'de İspanya NATO'ya katılınca da onun sınırları savunma bölgesi içine girmiştir.

Yedinci ve sekizinci maddelerde; üye ülkelerin mevcut uluslararası taahhütlerde hiç birinin anlaşma hükümlerine aykırı olmadığı ve gelecekte anlaşma ile ters düşecek yükümlülükleri üstlenmemeyi kabul etmek zorunda oldukları açıklanmıştır. Ayrıca antlaşmanın BM'ye üye olmalarından kaynaklanan hak ve yükümlülükleri ile bağdaştığı ve BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korumadaki öncelikli rolünü etkilemediğini belirtmektedir. Dokuzuncu madde; anlaşma hükümlerinin uygulanması için gerekli organların kurulmasını öngörmektedir. Onuncu madde; üye devletlerin antlaşma ilkelerine uyabilecek diğer Avrupa devletlerinin pakta katılabilmesi için davette bulunabileceğini belirtmektedir.

On birinci madde; üye devletlerin antlaşmayı anayasal usullerine göre onaylamaları ve antlaşmanın yürürlüğe girme sürecini ortaya koymaktadır.

On ikinci ve on üçüncü maddeler; antlaşmanın on yıllık yürürlük süresinden sonra değiştirilebileceği ve yirmi yıllık bir üyelik süresinden sonra üye devletlerin istemeleri halinde üyelikten ayrılabilmesine dair hükümler içermektedir.

On dördüncü madde; antlaşmanın İngilizce ve Fransızca metinlerinin aynı derecede geçerli olduğunu belirtmektedir (Soysal, 1989: 391).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na bilfiil iştirak etmeyerek savaşın meydana getirdiği tahribatlardan kurtulmuştur. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin, izlediği yayılcı politika sonucu Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki isteklerini açığa vurması, Türk-Sovyet ilişkilerini oldukça gergin bir duruma getirmişti. Batı devletlerinin,

İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin girmesi için yaptıkları tekliflere karşı; Türkiye'nin öne sürmüş olduğu şartların yerine getirilmemesi veya getirilememesi neticesinde Türkiye savaşa katılmamıştı. Bundan dolayı da Türkiye'nin Müttefik Devletler ile ilişkileri istenilen seviyede değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasının en önemli gündem maddesi, savaş sonrası Avrupa dengesinde oluşan boşluklardan yararlanıp kendisine karşı da tehdit oluşturan Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini sağlama meselesi olmuştur. Bütün bu gelişmeler sonucunda Türkiye, kendi güvenliğini sağlamak için uygun bir savunma teşkilatı içerisinde yer alma çabası içerisine girişmiştir (Kürşat, 1969: 7).

Türkiye, her platformda kendi güvenliğini garanti altına alacak girişimleri sürdürmüştür.

Kore Savaşı'nda Türk askerleri, Kunuri Muharebesi'nde büyük kahramanlıklar göstermişlerdir. 1950 yılından 1953 yılının Temmuz ayına dek Türk askerleri, kendilerine tebliğ edilen bütün vazifeleri başarılı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Fakat bu savaşın gerçek bir kazananı olmamış, savaş fiziksel manada başladığı alanda bitmiştir. Türkiye askerlerinin Kore'de göstermiş oldukları kahramanlıklar sebebiyle, ABD'de Türkiye hakkında olumlu görüşler ortaya çıkmıştır.

Özellikle Türkiye'nin, Orta Doğu bölgesi başta olmak üzere petrol bölgelerine olan yakınlığının getirmiş olduğu stratejik önem dolayısıyla ABD, Türkiye'nin kendi çıkarları açısından üyeliğinin önemli olduğunu görmüş ve bu sebeple NATO'ya üye olmasını Fransa ve İngiltere'ye teklif etmiştir (Kürkçüoğlu, 1972: 43). Bu teklife bazı devletler Sovyetlerin, Türkiye'ye karşı tutumundan çekindikleri için pek sıcak bakmamışlardır. Türkiye'nin, Kore Savaşı'ndan sonra Sovyetlere karşı set oluşturmasında ve çıkması ihtimal dahilinde olan bir savaşta Türkiye'de bulunan askeri üslere ihtiyaç olması hasebiyle, Sovyetlerin sınır komşusu özelliğini koruyan Türkiye, Batı'nın nazarında önemini artırmıştır. Bu durumdan ötürü tavrını değiştiren ABD, özellikle Sovyetlere karşı bir güç olabilme konumundan ötürü Türkiye'nin NATO'ya alınmasını istemiştir (Sarınay, 1988: 70-99).

Esasında ABD, NATO'nun ilk kurulduğu yıllarda Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine sıcak bakmamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Erkil, ABD Dışişleri Başyardımcısı Robert M. Lovett'e; Türkiye'nin, Batı Avrupa Birliği (BAB)'ne katılmak suretiyle Kuzey Atlantik Paktı'na aday olmak istediğini açıklamıştır. Bunun üzerine Mr Lovett; "Batı Avrupa Birliği'nin genişletilmesi, bu

birliğe üye devletlerin takdirine bırakılmıştır. Biz bu işe karışamayız. Sadece Amerika'nın katılması matlup olan antlaşmaların bu katılmayı sağlamak için istediğimiz şartlara haiz olup olmadığını ve bu arada antlaşmaların Amerikan milli emniyetini ilgilendirip ilgilendirmediğini araştırmakla yetineceğiz.” diyerek Büyükelçi Erkin'in bu düşüncesine karşı kayıtsız kalmıştır. Ayrıca Lovett, Kuzey Atlantik bölgesinin coğrafi bakımdan toplu bir manzara arz etmesi gerektiğini belirterek, Atlantik hudutlarının Türkiye'yi dışarıda bıraktığını ifade etmiştir (Erkin, 1992: 18-19).

18 Temmuz 1950'de gerçekleştirilen, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlık yaptığı bir toplantıya Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve kuvvet komutanları katılım sağlamıştır. Yapılan bu toplantının bitiminde “Türk ordusundaki kuvvetlerin takviyesi ve geliştirilmesi için birtakım önlemler alınması gerektiği konuşulmuştur” denilmiştir. Bu toplantıda, Türkiye'nin, Kore'ye askeri personel göndermesi gerektiğine karar verilmiştir (Akkaya, 2012).

Türkiye'nin, Kore'ye asker gönderilmesi kararını almasından günler önce Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin İstanbul'a gelmiştir. Cumhurbaşkanı Bayar, Büyükelçi Erkin ile görüşmek istemiştir. Büyükelçi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın makamına çıktığında, Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da orada olduklarını görmüştür. Başbakan Menderes; Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hükümleri doğrultusunda kurulması öngörülen milletlerarası gücün daha kurulmamış olması hasebiyle, barışa bağlı üye devletlerin göndereceği askerlerle birlikte saldırıya karşı koyma zorunluluğunun doğduğunu ve bu amaçla, Kore'de düşman ile savaşan ABD ordusunun yardımına koşmak üzere, Türkiye'den de bir askeri birlik gönderilerek gerekli katkının sağlanmasının gerektiğini ifade etmiştir (Erkin, 1993: 153-154). Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'e göre Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi; NATO üyeliği konusunda Türkiye'ye önemli bir referans olmuştur (Öymen, 2004).

22-24 Şubat 1951 tarihlerinde İngiltere'nin Orta Doğu Başkomutanı olan General Bryan Robertson, Türkiye'ye bir ziyaret yaparak Türkiye'nin kendileri ile birlikte Orta Doğu bölgesinde bir ittifak kurmasını önermiştir. Bu dönemde iktidarda olan Demokrat Parti'ye göre, ABD'den habersiz ve ABD'nin desteğini almadan bu bölgede İngiltere ile bir işbirliği yapmak pek akıllı bir iş olarak görülmemiştir. Zira Sovyet tehdidine karşı Türkiye'ye yardımcı olacak tek devletin ABD olduğuna

inanılmıştır. Türkiye'nin askeri teçhizatının çok büyük bir bölümü ABD ile yapılan ticaret sonucunda satın alınmıştır. Aynı zamanda Türkiye'de askeri danışmanlık hizmeti verip burada çalışan çok sayıda ABD'li asker bulunmaktadır. Ayrıca buna ilave olarak İngiltere, Orta Doğu bölgesindeki etkinliğinin azaldığını ve bu durumunu muhafaza etmek için ABD'den bir destek görmeye ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. İngiltere'nin, özellikle İran ve Mısır'da yaşadığı sorunlar bu durumu çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin, Kore'ye askerini göndermesi ve gönderdiği bu askerlerinin başarılarla imza atmış olmasından dolayı mevcut iktidar, ABD'nin, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını her zamankinden daha çok istediğini düşünmüştür (Yücel, 2005: 65-66).

Türkiye'ye NATO'ya üye olmasını teklif eden ABD, Sovyet tehdidine karşılık Türkiye'nin ittifaka önemli katkılarda bulunacağını düşünmektedir. Türkiye'nin NATO üyeliğine İngiltere de sıcak bakmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison, 1951 yılı Mayıs ayında tarihe "Morrison Mektubu" olarak geçecek olan belgeyi Türkiye'ye göndermiştir. Morrison'un gönderdiği bu mektupta Türkiye'ye, Atlantik Paketi'ne alınması gerektiği ve İngiltere'nin bu duruma sıcak baktığını ifade edilmiş ve İngiltere'nin diğer ülkeler nezdinde de Türkiye'nin üye olabilmesi için gerekli teşebbüsleri başlatacağı sözünü vermiştir (Yücel, 2005: 8).

1951'in Eylül'ünde Kanada'da NATO toplantısı yapılmıştır. Yapılan bu görüşmeye NATO üyesi devletlerin dışişleri, maliye ve savunma bakanları katılmıştır ve bu toplantıda önemli kararlara imza atılmıştır. Bu çerçevede Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmesine karar verilmiştir (Alsan, 1953: 27).

5.1.2.2 U-2 Uçak krizi

Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemdeki iki büyük süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getiren en önemli gelişmelerden birisi "U-2 Uçak Krizi" olmuştur. 1957 yılında Sovyetlerin başarılı bir şekilde Sputnik'i uzaya göndermesi ve bu şekilde Sovyetlerin, ABD karşısında üstünlük kurması bu iki devlet arasındaki nükleer silahlanma yarışını artırmış ve aynı zamanda bu iki ülkenin birbirlerine dönük yaptıkları istihbari çalışmaların da yoğunlaşarak artmasına sebep olmuştur. Özellikle düşman toprakları haritasını çıkararak üstünde çalışmak, olası saldırıların plânını istihbarat çalışması sonucu önceden haber almak, nükleer tesis ve saldırılabilecek zayıf alanı belirleyebilmek için çalışmalar yoğunlaştırılmıştır

(Gülmez, 2014: 225-252). Bu hedef doğrultusunda ABD, hem kendi topraklarını hem de NATO üyesi ülkelerin topraklarını beklenmedik bir Sovyet füze saldırısına karşı savunmak için Sovyetler Birliği'ne ait nükleer tesisleri gözetleyebilecek U-2 uçakları üzerinde çalışmış ve bunları geliştirmiştir. Amerikan Merkezî İstihbarat Teşkilatı (CIA), Lockheed uçak şirketine özel olarak ürettirdiği U-2 uçaklarının en belirgin özellikleri Sovyetlerin radarına takılmadan 30.000 metre yüksekliğe kadar uçabilmeleri, motorları güç kaybedince 300 mil süzulebilmeleri, yakıt ikmali yapmadan yedi buçuk saat ve 3.000 mil uçabilmeleri, ayrıca çok yüksekte net olarak fotoğraf çekebilecek kameralara sahip olmalarıdır (Sander, 1979-192).

ABD, 15-16 Mayıs 1960 tarihlerinde Paris'te gerçekleştirilmesi düşünülen, Eisenhower ve Kruşçev'in de katılması kararlaştırılan zirve toplantısından önce yumuşak bir atmosferin oluşturulması adına U-2 uçaklarının uçuşuna sekiz ay ara vermişti. Fakat ABD yetkilileri yapılması planlanan bu zirve öncesinde, ABD Başkanı Eisenhower'ın elini güçlendirmek için Sovyetlerin silahlanma çalışmaları konusunda bilgi toplamak istemiş, bu amaçla U-2 uçağını görevlendirmiş ve bu U-2 uçağı SSCB hava sahasında düşürülmüştür. Kruşçev, 5 Mayıs 1960'ta verdiği beyanatta, ABD ve Sovyetler arasında zirve toplantısının gerçekleştirileceği esnada Sovyetlere karşı yapılan bu düşmanca davranışın sonucunun Paris'te yapılacak zirve toplantısını sabote etme gayesini taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca Sovyetler Birliği, ABD uçaklarının uçuşuna müsaade eden ülkeleri de ikaz etmiştir. Yapmış olduğu ikazını bir tehdit ile desteklemiş ve Sovyetlere yapılması ihtimal dahilinde olan herhangi bir saldırı karşısında Sovyetler Birliği'nin güdümlü füzeler ile cevap vereceğini ve bu saldırıda kullanılmış üslerin de yerle bir edileceğini açıklamıştır (Dedial, NZZ: 2010).

Öcal'a (2017) göre U-2 uçak krizi meselesinin Türkiye'ye yönelik kısmı oldukça önem arz etmiştir. Esir tutulan ABD pilotu verdiği ifadede, içinde bulunduğu birliğin 1956 yılından beri Türkiye sınırları içindeki İncirlik Hava Üssü'nde konuşlandırıldığını ve her yıl birtakım haber alma uçuşları yaptığını söylemiştir. Bütün bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye Hükümeti tarafından yapılan açıklamaya göre, mevzu bahis uçağın Pakistan'ın Peşaver kentinden Norveç sınırları içine doğru uçmuş olduğu öğrenilmiştir. Bu sebepten ötürü yaşanan bu olaydan Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağı ifade edilmiştir. 25 Mayıs 1960 tarihinde ABD Devlet Başkanı Eisenhower'ın yapmış olduğu bir açıklamaya göre, U-2 hadisesi ABD'nin

dünya çapındaki prestijini gölgelemiştir. Soğuk Savaş'ın daha da yoğunlaşmasına sebep olan bu olaydan sonra U-2 uçşları durdurulmuştur. Fakat Eisenhower döneminde U-2'lerin belirli evrelerde yeniden aktif olduğu görölmüştür ve ancak Kennedy'nin Başkanlığı döneminde Sovyetlerin hava sahasını ihlal eden ABD uçşlarının uçşuna son verilmiştir.

U-2 krizinden meydana gelen gelişmeler neticesinde Soğuk Savaş hız kazanmıştır. Bu çerçevede ABD istihbarat amaçlı uydu geliştirme projesini hızlandırmış ve başkaca gizli casus uçş projelerini geliştirmeye dönük adımlar atmıştır. Türkiye, özellikle kendi sınırları içerisinde bulunan üslerin, ABD tarafından Türkiye'yi tehlikeye sokacak biçimde çekinmeden kullanılabilceğini görmüştür; lakin Türkiye'nin bu konudaki ABD ile gerçekleştirdiği münasebetlerden sonuç alınamamıştır. Doğal olarak bu mesele Türkiye-Sovyetler Birliğı ilişkilerini de etkilemiştir. Sovyetler Birliğı, Türkiye'ye de dolaylı yoldan gözdağı vermiştir. U-2 uçşğı her ne kadar Adana'dan havalansa da, Türkiye'nin sınırları üstünden değil de Pakistan toprakları üstünden Sovyetler Birliğı hava sahasına girmiş olması hasebiyle Türkiye, sorumlu olmadığını savunmuştur.

5.1.2.3 Küba Krizi

1959 yılında ABD ile Türkiye arasında yapılan anlaşma ile orta menzilli ve nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye konuşlandırılmasına karar verilmiştir. Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasına, SSCB'yi kışkırtacağı için bazı kesimler karşı çıkmıştır. Ancak Türkiye Hükümeti ve askeri yetkililer, Jüpiter füzelerinin Türkiye'nin askeri gücünü artırmada önemli olduğunu değerlendirmişlerdi. Türkiye, füzeleri topraklarında konuşlandırmasına rağmen kullanmak istediğı zaman ancak ABD'nin gözetiminde kullanabilecekti (Hale, 2003: 135-6). Bu füzelerin Türk topraklarında bulunması Türkiye için risk teşkil etmiştir, fakat Türkiye bunu kabullenmiştir.

Nikita Kruşçev, 1962 yılında Türk topraklarına füze yerleştiren ABD'yi sert bir dille kınamış ve bunun karşılıksız kalmayacağını söylemiştir. SSCB Genel Sekreteri Nikita Kruşçev, Jüpiter füzelerine misilleme olarak Küba'ya Sovyetlere ait füzeler gönderip yerleştirmeye karar vermiştir.

ABD'ye ait U-2 uçşları, düzenli periyotlarla yaptıkları uçşlar sırasında, Sovyetlere ait olduğu bilinen gemilerin Küba dolaylarında olduğunu tespit etmişlerdir. 14 Ekim

1962 tarihinde, SSCB'ye ait olduğu bilinen füzelerin Küba'ya yerleştirildiği tespit edilmiştir (Hudge, Nolan, 2007: 289). Küba topraklarına füze yerleştiren Sovyetlere karşı, ABD'nin Sovyet gemilerini kuşatması büyük bir krize neden olmuştur. Bunun üzerine ABD, Sovyetler Birliği'ne haber göndererek gemileri geri çekmeleri gerektiğini iletmiştir. Buna karşılık Sovyetler gemileri çekmeyeceğini ve ABD'nin kuşatmayı sonlandırması gerektiğini bildirmiştir. Böylece dünyada bir nükleer savaş çıkmasına neden olabilecek Küba Krizi ortaya çıkmıştır (Blum, 1991: 86-8).

ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy, 22 Ekim 1962 tarihinde Sovyetlerin Küba'ya yerleştirdiği bu füzelerin ABD için tehdit olarak algılandığını ve füzelerin çok güçlü nükleer silahlar olduğunu söylemiş ve bunu kınamıştır. Kennedy, Nikita Kruşçev'e seslenerek dünya huzuru için Küba topraklarına yerleştirdikleri füzeleri oradan çıkarmalarını istemiştir. ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy, bunun yapılmaması durumunda Küba'nın ablukaya alınacağını duyurmuştur.

Bu kriz, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Türk topraklarında bulunan Jüpiter füzeleri, Türkiye'yi Küba Krizi'nde önemli bir konuma taşımıştır. SSCB, Türk topraklarındaki füzeler söküldüğü takdirde SSCB'nin Küba'ya füze konuşlandırmayacağını belirtmiştir. ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy, NATO'ya üye devletleri düşünerek; füzeler kaldırılırsa ABD'nin itibarının sarsılacağını, kaldırılmaz ise SSCB ile nükleer savaşa gireceklerini değerlendirmiştir (Blind, Welch, 1989: 204-221).

ABD ve Sovyet liderlerinin karşılıklı temasları sonuç vermiş ve anlaşma sağlanmıştır. Kruşçev, Küba'daki füzeleri şartlı bir şekilde kaldıracıklarını ifade etmiştir. Eğer Türk topraklarındaki füzeler kaldırılırsa, SSCB'nin de Küba'daki füzeleri kaldıracağını, aksi yapılırsa füzeleri Küba'da bırakacaklarını belirtmiştir.

1963 yılının Ocak ayında Küba Krizi çözüldükten sonra ABD, Jüpiter füzelerini daha gelişmiş bir teknolojiye sahip Polaris füzeleri ile değiştireceğini bildirmiştir (Milliyet, 22 Ocak 1963: 1). Ahmet Şükrü Esmer, bunun daha önce planlanmış bir durum olduğunu, hatta 1961 yılının Eylül ayından itibaren düşünüldüğünü ileri sürmüştür (Ulus, 28 Ocak 1963: 2). Aynı şekilde, söz konusu sürede Türkiye-ABD ilişkilerine eleştirel bir bakış açısına sahip olan Yön dergisindeki makalesinde Doğan Avcıoğlu, bahse konu füzelerin teknik açıdan düşük seviyede kaldığı, hatta Türkiye topraklarında düşük seviyeli füzelerin bir tehlike kaynağı dahi olabileceğini, bundan

ötürü füzelerin sökülmesinden endişe duyulacak bir durum söz konusu olmadığını dile getirmiştir (Yön, 30 Ocak 1963: 1). TBMM’de de bu konu konuşulmuş ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin tarafından füzelerin söküleceği, bu işlemin Eylül ayından beri düşünüldüğü söylenmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Şubat 1963: s.202). Cumhuriyet Gazetesi yazarı Kayhan Sağlamer ise SSCB ve Amerika arasında bir anlaşma yapıldığını ve bu füzelerin kaldırılacağını yazmıştır (Cumhuriyet, 13 Nisan 1963, s.3). Fransa’daki dergilerde de bu konuya değinilmiş ve Sovyetler ile ABD arasında bir pazarlık olduğu belirtilmiştir (Cumhuriyet, 28 Mart 1963: 3).

5.1.2.4 1964 krizi ve Johnson mektubu

ABD, Kıbrıs ile ilgili problemleri iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler açısından büyük bir engel olarak görmüştür. Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanacak bir sorunun, NATO’nun Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Balkanlar’daki çıkarlarına zarar verebileceğini değerlendirmiştir.

1963 yılı sonunda Kıbrıs Türklerine yapılan katliamlardan sonra Kıbrıs sorunu derinleşmiştir. Türk Donanması’na mensup savaş gemilerinin Kıbrıs sahillerinde boy göstermeleri üzerine, 26 Aralık 1963’te Birleşmiş Milletler’de Kıbrıs Rumları, Türkiye’ye karşı bir protesto notası verilmesi için Genel Sekretere başvurarak, Güvenlik Konseyi’nin toplanmasını talep etmiştir. İngiltere ve ABD, olayın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne intikal etmesine karşı çıkmış, NATO’yu ilgilendirdiği için iki ülkenin kendi aralarında halletmesini talep etmişlerdir (Juchnowski, 1997: 3). Yunan lobisi, 1963-64 yıllarında Kıbrıs ile ilgili olarak ABD Kongresi’nde yoğun lobi faaliyetleri yürütmüştür.

Kıbrıs Türklerine yönelik saldırıların 1964 yılı ile birlikte artarak devam etmesi üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti garantörlük hakları çerçevesinde Kıbrıs’a bir müdahalede bulunmak istemiştir. Bunun üzerine 1964 yılının Haziran ayında ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye’ye gönderilen ve Johnson Mektubu olarak tarihe geçecek olan mektupta ABD, Türkiye’nin müdahalesine karşı olduğunu net bir şekilde belirtmiştir (Esel, 2017). Johnson, mektubunda, Türkiye’nin 1960 Garantörlük Antlaşmaları uyarınca diğer garantör devletlerin onayını almadan Kıbrıs’a müdahaleye hakkının olmadığını, ayrıca böyle bir müdahale gerçekleşecek olur ise, bunun 1947 yılı Temmuz ayında, Türkiye ile ABD arasında imzalanan

antlaşma çerçevesinde ABD tarafından Türkiye'ye verilen silahlarla, ABD'nin rızası alınmaksızın yapılmasının da adı geçen antlaşmanın 4. maddesine aykırı olacağını ifade etmiştir. Johnson ayrıca, müdahale sonucu Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırının gerçekleşmesi halinde, NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyebileceğini de belirterek, Başbakan İnönü'yü konuyu ayrıntılı olarak görüşmek üzere ABD'ye davet etmiştir (Parker, 1990: 163-166). ABD'nin güvenliğinin ve bu bağlamdaki menfaatlerinin yanı sıra, Yunan lobisinin ABD Kongresi üyelerini ve ABD Başkanı'nı etkilemeye yönelik faaliyetlerinin de, Kıbrıs sorununda Başkan Johnson'ın Türkiye aleyhine gelişen tutumunda oldukça etkili olduğu ifade savunulmaktadır (Esel, 2017).

İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Dennis Allen, Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak 1964 yılından 1966 yılına dek geçen sürede Türk-Amerikan ilişkilerinde meydana gelen negatif değişikliği araştırmış ve mevcut durumu özet olarak şöyle yorumlamıştır: "Türklerin çoğu, Kıbrıs'ta ABD'nin ve İngiltere'nin, Türkiye'ye pek fazla yardım etmediğini düşünmüştür".

5.1.2.5 1975 Ambargosu ve Türkiye'nin tutumu

Sander'e (2006) göre 1975-1978 yılları arasında Türkiye'ye yönelik uygulanan silah ambargosunun temel sebeplerinden biri ve aslında en önemlisi, ABD yöneticilerine göre Türkiye'nin lehine bozulmaya başlayan Türk-Yunan askeri dengesi olmuştur ve ABD'ye göre bozulan bu askeri dengenin tekrardan oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede silah ambargosu sonrası, Türkiye ile Yunanistan arasında göreceli de olsa bir askeri denge oluşmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerinde en büyük sorunlardan biri 1975 yılında ABD tarafından uygulanmaya başlayan silah ambargosu olmuştur. Burada sorulması gereken asıl sorunun "ABD, Türkiye'ye askeri yardımı neden yapmış ve bu yardımı niçin kesmiştir?" olduğu savunulmaktadır. ABD'nin yabancı ülkelere neden askeri yardım yaptığını Kongre Raporu'nda belirtilmektedir:

1. Yardım yapılan devletlerdeki Amerikan üslerinin korunması.
2. Bu ülkelere sağlanan önemli ham maddelerin ABD'ye akışının devam etmesi.
3. Müttefik ülkelerin askeri gücünün artırılması.
4. Yardımı alacak olan ülkenin, ABD'nin politikalarını desteklemesi.

Türkiye, 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilanından 1960'lı yılların ortasına kadar, yukarıda belirlenen amaçlara ve bu amaçları elde etmek için izlenen asıl politikaya tam anlamı ile uymuştur. Bundan dolayı Türkiye, Orta Doğu bölgesinde ABD'den en fazla askeri yardım alan devlet durumuna gelmiştir. Ancak Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulması ile beraber bu durum değişmiştir. ABD, yapmış olduğu askeri yardımın amaçlarına paralel kullanılmaması halinde yeni ambargoların konulabileceğini ya da "ambargo" adı altında olmasa bile, duruma göre yapılan yardımı kısımlayabileceğini belirtmiştir (Sander, 2006: 34).

5.1.2.6 Türkiye-ABD ilişkilerinde tesisler ve üsler

Türkiye'de kurulması planlanan ABD tesisleri ve askeri üsleri ile ilgili antlaşmalar, 23 Haziran 1954 tarihinde imzalanmış Askerî Kolaylıklar Antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı olarak yapılan birtakım uygulama antlaşmaları yoluyla tanzim edilmiştir. ABD, imzalamış olduğu bu antlaşmalar ile Türkiye'deki hava üslerini, stratejik füze üslerini, muhabere elektronik tesislerini ve ihtiyacı olan sosyal birimleri oluşturmak için gerekli izinlere sahip olmuştur. Bu kapsamda Adana'daki İncirlik Hava Üssü, İzmir'deki Çiğli, Diyarbakır'daki Pirinçlik, Ankara'daki Esenboğa Havaalanları, ilgili antlaşmalar çerçevesinde ABD uçaklarının kullanımına açılmıştır.

Yapılan anlaşma neticesinde Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır. Bu anlaşma bağlamında Türkiye, 15 adet Jüpiter füzesininin kendi sınırları içinde konuşlandırılmasını kabul etmiştir. Bunun yanında ABD, İtalya ile 30 Jüpiter füzesi, İngiltere ile de 60 Thor füzesinin yerleştirilmesi için antlaşmalar yapmıştır. Yapılan bu antlaşmalar ile birlikte 1960'lı yılların sonunda, Türkiye topraklarında konumlanan ABD tesis ve üslerinde görev alan ABD askerleri sayısı 24.000, 1964 yılına kadar alınan askerî yardımın toplamı ise 2.271.000.000 dolar olmuştur (Gülmez, 2014).

ABD, bu üsler ile ilgili ilk değerlendirmeleri 1949 yılından itibaren yapmaya başlamıştı. 1949 yılının Mayıs ayında ABD Genelkurmayı tarafından hazırlanan rapora göre, İskenderun-Adana bölgesine bir hava üssü kurulması gerekliydi. Bu hava üssünün kullanım hakkı için NATO çerçevesinde bir anlaşma yerine, ABD ile Türkiye arasında yapılacak olan bir ikili anlaşma yapılması daha uygundu. Bu yönde çalışmalar başlatıldığı ve Dışişleri Bakanlığı'na bu konuda çalışılması için talimat

verildiği sırada, beklenmeyen bir durum yaşanmış ve ABD o zamana dek izlediği askeri stratejisini değiştirmiştir. Zira Sovyetler Birliği, 1949 yılının Ağustos ayında ilk atom bombasını başarılı bir şekilde patlatarak ABD'nin bu alandaki tekel konumunu sona erdirmiştir. Bu durum, gelecek yıllarda konvansiyonel bir savaşın olasılığını artırmış ve Türkiye'deki üsler hayati önem kazanmıştır. Kısa bir süre sonra, 1949 Ekim'inde, Türkiye ile ABD arasında ihtiyaç duyulan havaalanları ve tesisler hususunda prensip anlaşmasına varılmıştır. Sovyetler Birliği'ne ilişkin endişelerin sürmesinden dolayı yapılan bu anlaşma olabildiğince gizli tutulmuştur. Bu çerçevede havaalanları ve tesislerin iyileştirilme isteğinin Türkiye'den geldiği imajını yaratmak için, 18 Nisan 1950'de bir nota dahi gönderilmiştir. 4 Mayıs 1950'de ABD cevap olarak gönderdiği nota ile gereken mutabakat sağlanmıştır. 1950 yılının bahar aylarında Türkiye'deki hava alanlarının inşası ve şartlarının iyileştirilmesi için Amerikan Mühendislik Grubu adında yeni bir birim kurulmuştur ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Bu seviyeye gelen çalışmalara rağmen üs ve tesislerin ABD tarafınca kullanılmasına ilişkin belirsizlik giderilmemiştir. Anlaşmanın meydana getirdiği bu ortamı değerlendirmek isteyen Türkiye, bu anlaşmanın bir hafta sonrasında, CHP'nin iktidarda olduğu son günlerde NATO üyeliği için resmi başvuruda bulunmuştur. Bu çerçevede üslerin kullanımı meselesinde, inşaatlar tam olarak bitene kadar geçecek olan sürede Türkiye'yi ikna edebileceğini düşünen Washington, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına destek vermemiştir (Bölme, 2012: 51- 71).

5.1.2.7 Afyon sorunu

Bakanlar Kurulu, 29 Haziran 1971 tarihinde ilan ettiği bir kararnameyle Türkiye'de haşhaş ekimi ve afyon üretimi konusunda yasaklama getirildiğini açıklamıştır. Bu kararnameye göre haşhaş ekiminin Uşak, Konya ve Denizli illerinde 1971 yılının sonbahar aylarından itibaren; Isparta, Kütahya, Afyon ve Burdur'da ise 1972 yılının sonbahar aylarından itibaren durdurulması öngörülmüştür. Bakanlar Kurulu'nun kararına göre bu yedi ilde haşhaş ekimi yapanların TMO'ya 1971'de teslim ettikleri afyon miktarı baz alınarak bir tazminat verileceği de belirtilmiştir. Bu açıklamanın ertesi günü dönemin Başbakanı Nihat Erim haşhaş ekiminin yasaklandığını duyurmuştur. Türkiye'nin aldığı bu karar, ABD ile ilişkilerinin bozulmasını istemediğini ortaya koymuştur. Ayrıca alınan bu yasak kararına karşılık ABD'den tazminat alma umutları doğmuştur. Erhan'a (1996) göre İran, İngiltere ve Almanya

Dışişleri Bakanları da yaptıkları açıklamalarda “Türkiye’nin kararından duydukları memnuniyeti” dile getirmişlerdir. Ancak, Türkiye’de karara karşı tepkiler “memnuniyet”ten uzaktır. Türk kamuoyu yasağın ardında ABD’nin baskıları olduğunu bilmektedir. Bu durum, hükümete karşı güvensizlik duygularının artmasına neden olmuştur. Buna rağmen, yasaklama karşılığında ABD’nin yüklü bir tazminat vereceği umulduğundan, bazı basın organlarında kararı olumlu karşılayan yorumlar yer almıştır. Ancak tazminat miktarının 10 yıla yayılmış olarak 35 milyon dolar olduğu bilinmemekte, ABD’nin en az 100 milyon dolar yardımda bulunacağı tahmin edilmektedir. Türkiye ile ABD arasındaki yasaklama ve yardım pazarlıkları gizli mektup teatisi yoluyla yapıldığı ve ortada resmi bir belge olmadığı için Türk kamuoyu yasağın karşılığının ne olacağı konusunda sağlıklı bilgi sahibi olamamıştır (Erhan, 1996: 122-124).

Bülent Ecevit’in Başbakan olduğu ve Necmettin Erbakan’ın Başbakan Yardımcısı olduğu CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, 1 Temmuz 1974 tarihinde haşhaş ekiminin serbest bırakılması kararı almıştır. 20 Temmuz 1974 günü de Kıbrıs’ta yaşanan katliamları engellemek gayesiyle Türkiye, Kıbrıs’a bir çıkarma yapmıştır. ABD, Türkiye’nin bu girişiminden dolayı oldukça rahatsız olmuştur. Bu yüzden Türkiye’ye dönük bir silah ambargosunu gündeme getirmiş ve bunu uygulamakla tehdit etmiştir. Bu esnada Türkiye’ye bir iktidar krizi ortaya çıkmıştır. Ecevit Hükümeti, 19 Eylül 1974 günü istifa etmiştir. Bu istifadan sonra boşalan iktidar koltuğuna Sadi Irmak Hükümeti oturmuştur. Fakat Türkiye’nin dik duruşu ve kararlı tutumu bu geçiş sürecinde de kararlılıkla korunmuştur. 9 Şubat 1974 günü Milli Savunma Bakanı’nın yapmış olduğu açıklama çerçevesinde, yapılan ABD yardımlarının kesilmesi durumunda Türkiye’deki ABD tesis ve üslerinin kapatılacağı açıklanmıştır (Koç, 2004). 16 Temmuz’da ABD Kongresi, Lester Wolf ve 238 arkadaşının sunduğu ve Başkan’dan Türkiye’ye yapılan tüm yardımın durdurulmasını talep eden yeni bir karar tasarısını görüşmeye başlamıştır. “Türk Afyonu Yasağı Görüşmeleri” (Turkish Opium Ban Negotiations) olarak adlandırılan bu müzakereler sırasında Türkiye’de haşhaş ekimi, afyon üretimi ve yasağın kaldırılmasının neden ve sonuçları tüm boyutlarıyla ele alınmıştır. Tasarı sahibi Lester Wolf görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada, “gelenekselleşmiş” bir iddiayı savunarak, ABD’ye giren eroinin % 80’inin Türkiye’den geldiğini tekrarlamıştır. Wolf’a göre yasal afyon satışları Türkiye’nin milli gelirinin % 1’inden az bir gelir sağlamaktadır. Wolf, bu kadar

önemsiz getirisi olan afyon üretimine, sadece “demagog” Türk politikacılarının “popülist” politikaları sonucunda yeniden başladığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda Wolf, Orta Doğu ve Balkanlar’da aralarında Yunanistan’ın da bulunduğu birçok ülkenin afyon üretme potansiyeli olduğu halde, sırf insani nedenlerle üretimde bulunmadıklarını, Türkiye’nin ise yetersiz güvenlik önlemlerine rağmen üretime tekrar başlayarak büyük bir suç işlediğini iddia etmekte ve Türkiye’ye yapılan askeri ve ekonomik yardımın durdurulmasını istemektedir (Erhan, 1996: 146-147).

5.2 Türkiye-İngiltere İlişkileri

Türkiye-İngiltere ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası açısından her zaman önemini korumuştur. SSCB’nin 1945 yılında Türkiye’den toprak talebinde bulunmasından sonra İngiltere, Sovyetler Birliği’ne gönderdiği bir mesajda Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunmasının İngiltere açısından önem arz ettiğini bildirmiştir. Sovyetler Birliği’nin Boğazlar’ın statüsünün değiştirilmesi talebi 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Potsdam Konferansı’nda gündeme gelmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD’nin yeni Başkanı Harry S. Truman, Boğazlar konusundaki bu düşüncelere sıcak bakmış ve Montreux Sözleşmesi’nin mevcut haliyle ihtiyaçları karşılayamadığı noktasında hemfikir olmuşlardır. Ayrıca Truman, Sovyet savaş gemilerinin Boğazlar’dan serbest bir şekilde geçirmesine itiraz etmemiştir. Fakat Sovyetler Birliği’nin üs talebine olumsuz yaklaşmıştır. Bütün bu görüşmelere rağmen Potsdam Konferansı’nda, Montreux Sözleşmesi’nin yenilenmesi konusunda herhangi bir adım atılmamıştır (Seydi 2011: 198-199).

Türkiye, NATO üyesi olmasından sonra İngiltere’ye Orta Doğu Komutanlığı’na destek konusunda gereken çabayı göstermiştir. Fakat ABD tarafından gerekli askeri desteğin yapılmaması, bunun yanında Mısır’ın Orta Doğu Komutanlığı’na katılmak istememesi, Hür Subaylar liderliğinde 1952 yılında Temmuz ayında bir askeri darbenin yapılması sonucu Mısır’da yönetimin değişmesi gibi hususlar Orta Doğu Komutanlığı (ODK)’nın zayıflamasına ve adeta ölü olarak doğmasına neden olmuştur. Bundan dolayı İngiltere, Orta Doğu’da kendi konumunu daha da güçlendirebilmek için, ODK’da bulunan “komutanlık” kelimesinin emperyalizm ile ilgili şeyler andırdığını düşünmüş ve bu yüzden bu kelimenin yerine, “Savunma Organizasyonu” ifadesini kullanmış ve sonuç olarak Orta Doğu Savunma

Organizasyonu (ODSO)'nu kullanmayı tercih etmiştir. Böyle yaparak İngiltere özellikle oluşturmak için çaba sarf ettiği bu güvenlik örgütünü Araplar arasında çekici, dikkate değer bir örgüt olarak yansıtmak istemiştir (Devereux 1990: 67-71). Türkiye, bu bağlamda İngiltere'ye destek vermiştir. Bu çerçevede Türkiye, İngiltere'nin Mısır üzerindeki ısrarını doğru bulmamış ve ilk olarak Irak ile bir anlaşma ve işbirliği yoluna girilmesini doğru bulmuştur. Daha sonra bu teklifi bölgedeki diğer Arap ülkelerine götürmeyi tavsiye etmiştir. Durumu analiz eden İngiltere, Türkiye'nin bu düşüncesine sıcak bakmıştır. Ancak ABD yönetimi, Mısır olmadan ilerlemenin çok zor bir ihtimal olduğunu düşünmüştür. Buna rağmen ABD yönetimi de, ODSO'nun ehemmiyetine binaen onu desteklemiş ve Arap devletlerinin katılmasını istemiştir. Devam eden süreçte İngiltere ve Mısır arasındaki süregelen anlaşmazlık ve artarak devam eden askeri zaaf, ABD'nin İngiltere'ye olan güveninin azalmasına sebep olmuştur. 1953 yılına gelindiğinde ise ABD'de iktidar olan Eisenhower yönetimi, ODK ve ODSO konularında bu yapılara güven duymanın pek sağlıklı bir durum oluşturmadığını ve bu yüzden yeni politika izlenmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece ABD yeni bir oluşuma yönelme kararı vermiştir. Zira her şeyden öte Arap devletleri asıl tehlikenin Sovyetlerden değil de İsrail'den geldiğine inanmıştır. Bunun yanında Arap devletlerince emperyalist bir devlet olarak algılanan İngiltere ile işbirliği yapılmasına sıcak bakılmamıştır. Özellikle Arap devletleri arasında liderlik vasfı bulunan Mısır ile İngiltere, Süveyş Kanalı meselesinden ötürü ihtilafa düşmüşlerdir.

Bağcı'ya (2001) göre Adnan Menderes Hükümeti, Atatürk döneminde uygulanan tarafsızlık politikasını terk edip daha aktif bir politikaya yönelmiştir. Fakat Atatürk, Musul sorununun hemen akabinde özellikle İngiltere ile olan ilişkilerini geliştirmeyi planlamıştır. Zira Atatürk, ilerleyen süreçte dünyada yaşanması beklenen bir küresel çatışmanın olacağını görebilmiş ve bu yüzden İngiltere ile müttefik olabilme yolunda adımlar atmıştır. Bu çerçevede tarafsızlık politikasından uzaklaşmayı Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşma olarak düşünüp değerlendirmenin yanılıcı olabileceği savunulmaktadır.

Demokrat Parti'de, tarafsızlık politikasını takip etmenin doğru olmayacağı görüşü hakim olmuştur. Bu bağlamda Menderes Hükümeti, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki menfaatlerinin Batı'nın bu bölgedeki çıkarları ile örtüştüğünü kabul etmiştir. Bundan dolayı Menderes, Orta Doğu bölgesindeki devletlerin Batı

çizgisinde bir politika izlemeleri ve Batı'nın oluşturacağı bir güvenlik şemsiyesi içinde toplanmaları için çaba göstermiştir. Menderes Hükümeti'nin tehdit algılaması ABD ile aynı paralelde olduğundan Menderes Hükümeti, Türkiye'nin bölgede adeta bir anahtar devlet olmasını hedeflemiştir (Bağcı, 2001: 37). Bu çerçevede bölgede yeni kurulmuş ve hala devlet olabilme fonksiyonuna tamamen kavuşmamış Arap ülkelerine karşı Menderes Hükümeti, "Big Brother-Ağabey" rolü oynayarak hareket etmiştir (Bağcı, 2001: 42).

Türkiye-İngiltere ilişkilerinin, Kıbrıs sorunu bağlamında da Türk dış politikası açısından çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak 17 Şubat 1959 yılında Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımıyla üçlü görüşmeler başlamıştır. 1959 yılının 19 Şubat'ında Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmaların tam metni ise birkaç gün sonra 23 Şubat 1959'da ilan edilmiştir. Diğer taraftan İngiltere'nin bu antlaşmaları kabul etmesinin şartı, Kıbrıs adasında bulunan üslerine yönelik maddelerin eklenmesi olmuştur. Bu antlaşmalara göre Kıbrıs'ta; Yunanistan, Türkiye ve İngiltere'nin garantörlüğünde bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına ve bu bağımsız devletin cumhurbaşkanının Rum, yardımcısının Türk olmasına ve Türk olan cumhurbaşkanı yardımcısına veto hakkının verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Meclis'in 50 üyesinin olması, bakanlar kurulunun 10 kişiden oluşması ve bunların %70'inin Rum, %30'unun ise Türk olması kararlaştırılmıştır.

Zürih'te kabul edilen metinler Londra Konferansı'nın ana omurgasını meydana getirmiştir. Bu metinlerden Garanti Antlaşması'na, Londra'da bir madde eklenmiştir. Eklenen bu maddeye göre İngiltere, ada üstündeki egemenlik haklarını iki bölge dışında Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bırakmıştır ve böylelikle bu iki bölgenin egemenlik haklarıyla elinde bulundurduğu üsleri korumaya devam etmiştir. Bunun yanında İngiltere'nin, Kıbrıs'ta bazı kamu hizmetleri ve ulaşım kolaylıkları gibi hususlardan yararlanmasının sürdürülmesi de kabul edilmiştir. 1959 yılında, TBMM'de 28 Şubat'ta yapılan bütçe görüşmeleri esnasında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu tarafından milletvekillerine Zürich ve Londra Antlaşmaları hakkında açıklamalar yapılmış, Demokrat Parti Hükümeti döneminin başarısı olarak kabul ettiği gelişmeler uzun uzun anlatılmıştır. Dışişleri Bakanı Zorlu yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ın hiçbir zaman bir başka devlet tarafından ilhakına müsaade edilmeyeceğini ve bu bağlamda adadaki Türk kökenli insanların azınlık statüsüne konulamayacağını ve buradaki

anayasanın ihlali söz konusu olursa Türkiye tarafından bir müdahalenin kaçınılmaz olacağını belirtmiştir. Ayrıca Bakan Zorlu, ifadeleri sırasında İngiliz üslerinin mevcudiyetinin devamı konusunda Türkiye'nin buna sıcak baktığını ve olumlu bulunduğunu belirtmiştir. Londra Konferansı kapsamında yapılan antlaşmalar, 2 Mart 1959 tarihinde Başbakan Adnan Menderes tarafından imzalanarak oluşturulan bir önerge ile onaylanmak üzere TBMM'ye sunulmuştur. Yapılan görüşmelerin akabinde oylamaya geçilmiş ve 4 Mart 1959'da 487 üyeden 347 üyenin kabul oyu kullanması sonucunda TBMM, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni onaylayıp kabul etmiştir. 1959 yılı Mart ayı itibarı ile İngiltere, Kıbrıs'taki İngiliz yönetimini devretmeye dönük çalışmalar başlatmıştır. İlk olarak ada yönetiminin ortak bir komisyona devredilmesine karar verilmiştir. Komisyona devredildikten sonra Nisan ayında ise anayasanın ayrıntılı bir şekilde içeriğinin belirlenmesi üzerine ortak bir anayasa komisyonunun kurulması adımı atılmıştır (Savrun, 2017: 34).

13 Aralık 1959'da Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen seçimlerde Başpiskopos Makarios Cumhurbaşkanı olmuş, Dr. Fazıl Küçük de Cumhurbaşkanı Yardımcısı seçilmiştir. Ardından 6 Nisan 1960 tarihinde de geçici hükümet tarafından hazırlanan anayasa kabul edilmiştir. Anayasa kabul edilmesine rağmen görüşmeler sırasında İngiliz üsleri alanının netleştirilmemesi sebebiyle görüşmeler uzamış ve bundan ötürü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanı gecikmiştir (Arık, 2012: 99). Devam eden süreçte bu konu da çözüme kavuşturulmuş ve İngiltere ile anlaşma zemini oluşturulmuştur. Böylelikle ilanının önünde engel kalmayan Kıbrıs Cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 tarihinde ilân edilmiştir. Ayrıca aynı gün içinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın katkılarıyla imzalanan ancak devletin ilanı daha gerçekleşmediğinden dolayı, Kıbrıs Türk ve Rum toplumları liderlerinin sadece bir bildiri ile katılabildikleri Londra Antlaşmaları; Kıbrıs Cumhuriyeti, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımlarıyla bir kez daha imzalanmıştır ve Lefkoşa Antlaşmaları adı altında yeniden isimlendirilmiştir. Daha sonra 17 Ağustos 1960'da İngiltere Valisi adadan ayrılmıştır ve Kıbrıs Cumhuriyeti 24 Ağustos 1960'da BM'ye resmen üye olmuştur.

Bütün bu gelişmelerden yaklaşık 2-3 ay önce Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da askeri bir darbe yapılmış ve Demokrat Parti'nin iktidarı sona ermiştir. Yapılan bu darbe sonrasında oluşturulan Millî Birlik Komitesi 28 Mayıs 1960'da yapmış olduğu açıklama ile Türkiye'nin Londra Antlaşmaları'nın hükümlerini kabul edip buna

uyacağını bildirmiştir. Daha sonra Temmuz ayında ilân edilecek olan hükümet programının içeriğine göre, Kıbrıs sorunu çözüme kavuşturulduğu takdirde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin daha da gelişeceği ve hak ettiği bir düzeye erişeceği belirtilmiştir (Fırat, 2001: 719).

5.3 Türkiye-Yunanistan İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra oluşan yeni düzende, özellikle Soğuk Savaş dönemindeki şartlar düşünüldüğünde Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. İngiltere, ortaya çıkan Sovyet tehdidine karşı Yunanistan ve Türkiye'yi koruma görevini ABD'ye bırakmak istemiştir. Bu durum hasebiyle ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Amerikan Kongresi'ne bir mesaj göndermiştir. Truman, kongreye gönderdiği mesajda Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolar tutarında bir askeri yardım yapılabilmesi için yetkilendirilmek istemiştir. Bunun üzerine ABD Kongresi'nde; Yunanistan için 300 milyon dolar, Türkiye için ise 100 milyon dolar tutarında bir askeri yardım yapılması konusunda anlaşma sağlanmış ve Truman Doktrini bağlamında askeri yardımlar başlamıştır (Gürel, 1993: 50-51).

Daha sonraki yıllarda Sönmezoğlu'na (2001) göre ABD, Kore Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, dünya üzerindeki bütün toprakları menfaatleri bakımından önemli görmüştür. Bu sebeple ABD çıkarları doğrultusunda, özellikle Sovyetleri çevreleme politikasından ötürü Türkiye'nin ve Yunanistan'ın 1952 yılında NATO'ya üyeliği kabul edilmiştir. Yunanistan ve Türkiye'nin beraber aynı ittifakın içinde yer alması bu iki ülkenin aralarındaki ilişkileri daha ileri bir seviyeye getirmiştir ve hatta 1954 yılında 9 Ağustos'ta Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin katılımıyla Bled'de Balkan İttifakı imzalanmıştır. Ancak 1955 yılında alevlenen Kıbrıs sorunu, Türkiye ile Yunanistan'ın ilişkilerini bugünlere kadar taşıyacak bir anlaşmazlık içine koymuştur (Sönmezoğlu, 2001: 101-102).

Savaş sonrasında 1949, kimi yerlerde ise 1952'ye kadar sürecek olan bir iç savaş içerisine sürüklenen Yunanistan, Batının ve Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. 1952 yılında iç savaş badiresini tamamen atlatan Yunanistan'da enosis davasının açık destekçilerinden Mareşal Papagos'un iktidara gelmesi ve 1954 yılında -ileride Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olacak olan- Başpiskopos Makarios ile Kıbrıs sorununu Birleşmiş Milletler'e taşıması, ikili ilişkileri tekrar

germeye başlamıştır. Ancak ilişkileri asıl bozan, 1950’li yılların ikinci yarısında Kıbrıs’ta toplumlar arası şiddetli çatışmaların başlaması olmuştur. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması tarafların taksim ve enosis tezleri arasında bir orta yol gibi gözükse de, yapay Kıbrıs Devleti toplumsal barışı sağlayamamış ve çatışmalar 1963 yılı sonlarından itibaren yeniden başlamıştır. 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekatı, Türk-Yunan ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Kıbrıs Sorunu dışında, Ege Denizi’nde Türk ve Yunan egemenlik alanları ile ilgili anlaşmazlıklar, Fener Rum Patrikhanesi’nin statüsüne ilişkin anlaşmazlık ve Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları’na yönelik karşılıklı baskı iddiaları, Türk-Yunan ilişkilerinde halen aşılmamış pürüzlü noktalar olarak varlıklarını devam ettirmektedir (Yılmaz, 2008: 27-44).

Yunanistan’ın ve Kıbrıslı Rumların, “enosis” politikasını ısrarlı bir şekilde sürdürmeye devam etmeleri, Kıbrıs Türk toplumunun uluslararası antlaşmalardan doğan kazanımlarını dikkate almamaları, Kıbrıslı Türklere dönük uygulanan ekonomik ambargo ve Kıbrıs sorununun çözüme kavuşması için uygulanan uzlaşmadan uzak politikalar, bu sorunun daha uzun yıllar boyunca süreceğini göstermiştir (Açıkses, 2014).

EOKA’nın Kıbrıslı Türklere karşı saldırıları 1955’ten itibaren yoğunlaşmış, EOKA’nın saldırgan tutumunun artması üzerine Türkiye, Kıbrıs politikasını yeniden gözden geçirmiş ve birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda 23 Ağustos 1955’te İngiltere Büyükelçi’sine bir nota veren Türkiye, Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliklerinin korunması için gerekli adımların atılmasını istemiştir. Bu notadan sonra Londra Konferansları süreci başlamıştır.

Kıbrıs’ta Rum kesiminin Türkleri korkutma, sindirme ve yıldırma faaliyetleri 1956 yılının başlarından itibaren şiddetini giderek artırmıştır. Durum böyle olunca İngiltere, adaya özerklik verilmesi düşüncesine yakınlaşmıştır. Diğer taraftan İngiltere, adada bir taksim de alternatif çözüm olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir ve bu durum itibarıyla Türkiye taksim düşüncesini sürekli savunmuştur. Menderes 29 Aralık 1956’da TBMM’de yaptığı bir konuşmasında özetle, “İçinde bulunan durumda Türk toplumu ile Türkiye’nin menfaatlerini koruyacak en iyi çözümün taksim olacağını, Kıbrıs’ın Türkiye için bir tehdit unsuru olarak algılanması düşüncesinden çıkacağını” söylemiştir. Kıbrıs’ta özellikle EOKA’nın Türklere saldırıları giderek yoğunlaşmış, Türk toplumu kendi içinde bölgesel direnme

örgütleri kurmuştur. Bu küçük direniş örgütlerinin, adanın geneline yakın yerlerinde örgütlenen ve Yunanistan tarafından maddi ve manevi her türlü yardımı alan EOKA'ya karşı Türk halkını gereken şekilde koruyamayacağı belli olmuştur. Bu sebeple daha kapsamlı, geniş ve adanın tamamında örgütlenen, teşkilatlandırılmış yeni bir dayanışma örgütüne gereksinim duyulmuştur. Bundan dolayı EOKA'nın terörist faaliyetlerine aynı derecede ve ölçüde cevap verebilecek olan bir teşkilatlanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Kıbrıslı Türklerin güvenlikleri için Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) bu gerekliliğin sonucunda kurulmuştur. TMT'nin 27 Kasım 1957'de Burhan Nalbantoğlu, Kemal Tanrısevdi ve Rauf Denktaş tarafından temelleri atılmış ve TMT, Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğiyle 1 Ağustos 1958 tarihinde resmen kurulmuştur (Acıkses, 2014).

5.4 Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Bloku'nun bir parçası olmuştur. Bu çerçevede Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda da üye olmak üzere resmen başvuruda bulunmuş, fakat 1960'lı ve 1970'li yıllarda bu hedefine ulaşamamıştır.

1980'li yıllarda Türkiye, üyelik için çaba göstermeye devam etmiştir. Karabulut'a (2007) göre Turgut Özal'ın başbakanlığındaki hükümetin ilk senelerinde ilişkiler daha hızlı ilerlemiştir. Turgut Özal, Almanya'ya yaptığı seyahat esnasında Alman Başbakanı Helmut Kohl ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Bu görüşme ile ilgili kendisine yöneltilen bir soruya; "Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ülkemiz arasında birtakım aşılmanış problemler vardı, fakat bunları çözüme kavuşturuyoruz, ama yine de bu çözüm süreci bizler açısından yavaş ilerliyor" demiştir.

Bu dönemde ilişkiler açısından önemli konulardan biri, Türkiye-AET Karma Komisyonu'nun kurulup kurulmayacağı meselesi olmuştur. Bu durumun neticeye kavuşturulması için Avrupa Parlamentosu'nda bir seçim gerçekleştirilmiş ve bunun sonucuna göre komisyon kurulması kararına evet, komisyonun işlemesi kararına ise hayır anlamına gelen bir sonuç ortaya çıkmıştır. Zira 11 Ekim tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda yapılan oylama sonucunda, Türkiye-AET Karma Parlamenterler Komisyonu'nun yeniden kurulmasına karar verilmiştir. Fakat kurulan bu komisyonun hükümetler arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve Türkiye'nin durumunun tekrar görüşülmesinden sonra işletilmesi kararı alınmıştır. Bu karara

karşılık bir açıklamada bulunan Türk Parlamenterler Heyeti Başkanı Aycan Çakıroğulları; mevcut durumda gelinen bu noktada Türkiye lehine az da olsa olumlu sayılabilecek bir gelişmenin ve zaman kazanmanın mümkün olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde bir röportajı yayınlanan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Batı Avrupa ile ilişkilerde “önemli sayılabilecek bir gelişme” yaşandığını söylemiştir. Turgut Özal liderliğindeki hükümetin, Batı dünyası ile ilişkilerin güçlendirilmesi için “samimi gayret” içerisinde olduğunu söyleyen Halefoğlu, “Türkiye’nin Batı Avrupa’dan uzaklaştırılacağını düşünenlerin hayalleri boşa çıkmaya mahkûmdur” demiştir. Ayrıca Halefoğlu, İspanya ve Portekiz’in AET’ye tam üye olarak dahil olmalarının Türkiye’nin AET tam üyeliği durumunu etkilemeyeceğini belirtmiştir ve Eureka Projesi’ne bu dönemde alınmama nedenleri ile ilgili olarak Fransa’nın tutumunu eleştirmiştir. Diğer Avrupa ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerden de bahseden Halefoğlu, bazı Avrupa ülkeleri tarafından Türkiye’nin gerçeklerini, Türk milletinin ve Hükümeti’nin demokrasiye olan içten inancını, her geçen gün daha iyi anladıklarını açıklayarak, bu duruma örnek olarak Federal Almanya Başbakanı ile Belçika Dışişleri Bakanı’nın söylemiş olduğu ve basına yansıyan olumlu görüşlerini göstermiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Halefoğlu, Türkiye’nin AET üyeliği meselesinde önemli açıklamalarda bulunmuş olup, bu doğrultuda Türkiye’nin hedeflerinin neler olduğunu ve bu yolda izlediği temel stratejilerin kaynağının neye dayandığını ifade etmiştir. Ayrıca AET’nin genişleyen yapısı, stratejileri ve İspanya ile Portekiz’in 1986 yılından itibaren tam üyelik durumları ile ilgili bir gazetecinin sorduğu soruya ise; Ankara Antlaşması hükümlerini hatırlatmış, bunun yanında Roma Antlaşması’nın 237. maddesinde de her Avrupalı ülkenin AET’ye katılabilmek için başvuruda bulunması kararı olduğunu söylemiştir. Türkiye’nin asıl amacının AET’ye tam üyelik olduğunu, Portekiz ve İspanya’nın AET’ye üye olmalarının, Türkiye’nin bu konudaki düşüncesini değiştirmeyeceğini belirtmiştir. Eureka Projesi konusunda ise, bu projenin bir Avrupa Projesi olduğunu ve bu yüzden Avrupa ülkesi olan Türkiye’nin bu proje ile ilgili bir alaka hissetmesinin oldukça doğal bir durum olduğunu söylemiştir (Karabulut, 2007).

5.5 Türkiye-SSCB İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra uluslararası sistemde önemli yapısal değişiklikler yaşandığı görülmüştür. Bu değişikliklerden en önemlilerinden biri Avrupa merkezli uluslararası sistemin ortadan kalkması ve bunun yerini, her ikisi de kendi ihtiyaç ve değerleriyle örtüşen yeni bir düzen oluşturmaya kararlı olan iki askeri süper gücün uluslararası sistemde etkin hale gelmesidir (McMahon, 2013: 12). Savaş bittikten sonra ortaya çıkan iki süper gücün liderliğinde Doğu ve Batı Bloku'nun meydana gelmesi ve bu iki blok arasındaki ilişkinin "Soğuk Savaş" biçimine dönüşmesi, bu yeni sistemin en belirgin özelliğini oluşturmuştur. Uluslararası sistemin yapısında meydana gelen bu köklü değişiklik, devletlerarası ilişkilerde etkili olmuş ve Türkiye açısından da durum savaştan sonra yeni sistemde oluşturulmaya çalışılan dış politikanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Zira, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de dış politikanın belirlenmesinde en önemli gelişme, savaşın sonunda Avrupa dengesinde ortaya çıkan boşluklardan yararlanmaya çalışan ve Türkiye'den toprak ve üs taleplerinde bulunan Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu baskılar olmuştur (Sarıay, 2010: 925).

Savaşın sonunda Avrupa'da, Sovyetlere karşı durabilecek bir gücün olmayışı Sovyetlere yayılcı politikalar izleme ve geliştirme fırsatı doğurmuştur. Bu bağlamda sıcak denizlere inme gayreti içinde olan Sovyetler Birliği, 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bir nota vermiş ve geçerlilik süresinin 7 Kasım 1945'de biteceğini belirttiği 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmiştir (Küçükvatan, 2011: 74). Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov 7 Haziran 1945 günü, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e antlaşmanın yenilenmesi için Sovyetler Birliği'nin şartlarını bildirmiştir:

1. 16 Mart 1921 tarihinde imzalan Moskova Antlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırının, Sovyetler Birliği lehine değiştirilmesi. Ardahan ve Kars'ın Sovyetler Birliği'ne verilmesi.
2. Boğazlar'ın savunulması konusunda Sovyetler Birliği'nin de dahil olması. Bunun için Boğazlar'da Sovyetlere deniz ve kara üslerinin verilmesi.
3. Montreux Sözleşmesi'ne göre belirlenen Boğazlar rejiminin değiştirilmesi. Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanması (Ertem, 2010: 266).

Türkiye, SSCB'nin taleplerini reddetmiş ve Batı Bloku'na yakınlaşmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Türk-Sovyet ilişkilerinde meydana gelen siyasi gerginliklerin ekonomik ilişkilere de etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye ile SSCB arasındaki ticaret hacminin oldukça üst seviyelerde olduğu ifade edilmektedir. Özellikle savaşın başlamasından önceki yılda Sovyetlerden 5.890.649 lira değerinde ithalat yapılırken, bu ülkeye 5.140.197 lira değerinde ihracat yapılmıştır. Savaşın devam ettiği yıllarda sürekli düşen ticaret hacmi, savaşın sonunda iyice azalmıştır. 1945'te ithalat 104.496 lira, ihracat ise "0" lira olarak gerçekleşmiştir (BİGM, 1953: 334). Savaştan sonra iki ülke arasındaki ticaret hacmi çok yavaş artmıştır. Türkiye, 1952'de NATO üyesi olmuş ve Batı Bloku'nun bir parçası haline gelmiştir.

Varşova Paktı, Doğu Bloku'nda bulunan sekiz devlet tarafından 14 Mayıs 1955'de kurulmuştur. Varşova Paktı'nın kuruluşunu takip eden süreçte, SSCB ile üye ülkeler arasında zincirleme bir şekilde ikili yardım anlaşmaları imzalanmıştır. Oran'a (2015) göre SSCB, Polonya, Çekoslovakya, Arnavutluk, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya arasında kurulan bu paktın esas kurulma sebebi, Mayıs 1955'te Batı Almanya'nın NATO üyeliği olmuştur. Taraf devletler arasında birleşik bir askeri komutanlık oluşturulmuş ve diğer ülkelerin topraklarında SSCB askerleri bulundurulması kararlaştırılmıştır. Ancak paktın ilk eylemi, 1956'da Macaristan'daki "sosyalizm karşıtı" eylemi bastırmak olmuştur.

5.6 Türkiye ve Bağlantısızlar Hareketi

Soğuk Savaş döneminde uluslararası politikanın yeni bir aktörü olarak, Doğu ve Batı Blokları'nın dışında "Bağlantısızlar Hareketi" ortaya çıkmıştır. 1955 yılının Nisan ayında Endonezya'da gerçekleşen Bandung Konferansı'nın asıl hedefi; bağımsızlıklarına yeni kavuşan Afrika ve Asya ülkelerinin, iki büyük nükleer güç olan ABD ve Sovyet Rusya karşısında varlıklarını korumak için birlik ve dayanışma ruhu çerçevesinde hareket etmelerini sağlamaktır (Armaoğlu, 1996: 624). Ayrıca bu konferans Yugoslavya, Mısır ve Hindistan'ın liderlik ettiği büyük bir Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkmasına varacak gelişmelerin de temelini atmıştır.

Bağlantısızlığın, yani hiçbir bloka veya askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin ilk örgütlenmesi, Yugoslavya lideri Tito ve Mısır lideri Nasır'ın girişimleri ile 1961 yılında gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 1996: 625). Buna bağlı olarak Bağlantısızlar

Hareketi'ne üye olacak ve bu hareket içinde yer almak isteyip zirveye katılacak devletlerin birtakım şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu koşullar şunlardır:

- 1- Farklı siyasal ve toplumsal sistemlere sahip ülkelerle saygılı bir şekilde barış içinde bir arada yaşama ve bağlantısızlık esasına dayanan bağımsız bir politika izlemek.
- 2- Ulusların özgürlüklerini ve bağımsızlık hareketlerini desteklemek.
- 3- Makro güçlerin çatışmasından doğan taraflı siyasal ve askeri ittifaklara müdahil olmamak.
- 4- Büyük güçlerin çatışmasına konu olacak farklı güçlerle ikili askeri anlaşmalar yapmamak ve aynı zamanda bölgesel savunma paktlarına dahil olmamak.
- 5- Büyük güçlerin çatışmasına sebep olucaksa bunlara ülkesinde askeri üsler kurmayı sağlamamak (Arı, 2008: 275).

ABD bu harekete ilk başlarda sıcak bakmamıştır. Çünkü ABD'ye göre Soğuk Savaş'ta tarafsız olunamazdı ve tarafsızlık anti-Amerikancılık ve Sovyetlerin istediğini yapmak anlamına gelmekteydi. ABD, tarafsızlık politikasıyla Asya ve Afrika ülkelerinin kendilerini Batı dünyasına bağlayacak mekanizmalara dahil olmayacaklarına, iki blokla iyi ilişkiler kurarak, kendi bağımsız politikaları sayesinde güçleneceklerini, milli ve yerli devrimlerini Sovyet desteğiyle daha kolay geliştirebileceklerini ve nihayet Batı dünyasına karşı Doğu Bloku'nun güçleneceğini düşünüyor ve bundan büyük endişe duyuyordu. ABD için, bu ülkelerin Sovyet yanlısı tutumları ya da komünizmi benimsemeye yönelmeleri değildi asıl tehlike; tarafsızlık/bağlantısızlık da emperyalizm karşısında bağımsızlık anlamına geldiği ölçüde kabul edilemez bir düşmanlık olarak algılanıyordu (Gerger, 2012: 116). Sovyet Rusya, Bandung Konferansı'na, ABD'ye göre daha sıcak yaklaşmıştır. Türkiye, ilk aşamada Bağlantısızlar Hareketi'ne mesafeli durmuş, fakat özellikle 1964'teki Johnson Mektubu'ndan sonra daha dengeli ve çok yönlü dış politika izleme stratejisi çerçevesinde Bağlantısızlar Hareketi'ne dahil olan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

5.7 Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya, Kafkasya ve Balkan Politikaları

Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu coğrafyası, bloklar arasındaki güç savaşından önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle enerji kaynaklarını kontrol etme mücadelesinden ve İsrail Devleti'nden kaynaklanan sorunlar bölgeyi uluslararası güç

mücadelelerinin yaşandığı bir bölge haline getirmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra NATO'ya üye olma ve Batı Bloku'na dahil olma hedefleri sebebiyle Orta Doğu'da Batı Bloku'na yakın politikalar geliştirmeye başlamıştır. Özellikle 1950 yılından sonra Batı eksenli dış politika anlayışı, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının belirlenmesinde büyük ölçüde rol oynamıştır.

Batı Bloku için Orta Doğu'daki petrol yatakları oldukça önem arz etmekteydi. Bölgede etkisini artırmak isteyen Sovyetler Birliği de ABD ve Batı Bloku için tehdit unsuruydu. Bu yüzden, özellikle ABD ve Batı için bölgede Türkiye, İran ve Yunanistan önemli bir konumdaydılar. Türkiye'nin jeopolitik konumu münasebetiyle Avrupa ile Orta Doğu arasında bir köprü görevi görüyor olması Türkiye'yi uluslararası alanda önemli bir yere konumlandırmıştır. Orta Doğu bölgesinin tarih boyunca stratejik önemi ve Türkiye'nin bu bölgeyle olan ilişkileri, aynı zamanda jeopolitik konumunun getirdiği avantajlar Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiştir. Bölgeye olan ilgisini bir şekilde avantaja dönüştürmek isteyen Sovyetler Birliği, Orta Doğu bölgesine bazı yardımlar yapmış ve bölge ülkeleriyle ikili ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği tarafından Orta Doğu ülkelerine yapılan yardım ve bu ülkeler ile kurulan ikili ilişkiler Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Çıkarları ABD ile örtüşen Türkiye, Batı Bloku ve ABD ile birlikte hareket ederek bölgede Sovyetler Birliği'nin etkinliğinin azaltılmasını hedeflemiştir.

Orta Doğu bölgesi, geçmişten günümüze jeostratejik önemi hasebiyle birçok devletin ilgi odağı olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle uluslararası ilişkilerde süper güç olarak ortaya çıkmışlardır. ABD'nin, Orta Doğu bölgesinde izlemiş olduğu strateji ve bölgesel politikalar, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki güç mücadelesinden etkilenmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Orta Doğu bölgesinde bir "Bölgesel Soğuk Savaş" yaşanmıştır ve bu durum ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki bölgesel politikaları da etkilemiştir (Kerr, 1971).

İki kutuplu sistemde Türkiye-ABD yakınlaşması Orta Doğu ülkelerini rahatsız etmiştir. Bu durum Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini giderek negatif bir hale dönüştürmüştür. Özellikle Türkiye'nin, NATO'nun bir üyesi olabilmek için yaptığı girişimler ve İsrail'i tanıyan ilk müslüman devlet olması Arap ülkelerini kızdırmış ve Türkiye ile olan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur.

Serbest'e (2016) göre Soğuk Savaş başladıktan sonra ABD'nin asıl amacı, Sovyetler Birliği'ni Orta Doğu bölgesinden uzak tutarak, komünizmin bu bölgeye hakim olmasını engellemeye çalışmak olmuştur. Truman Doktrini'nin ilan edilmesiyle birlikte bu bölgede ABD'nin etkisi açık bir biçimde hissedilmiştir ve Truman'dan sonra görevi devralan Başkan David D. Eisenhower döneminde ABD, Orta Doğu'da hakimiyet elde etme mücadelesine girişmiştir. Eisenhower'ın devletin başına geçmesinin akabinde, kendisine yeni bir görev verilen ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 1953 yılının ilk aylarında Orta Doğu bölgesindeki bazı devletlere çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Dulles, bu ziyaretlerin biri esnasında öncelikle "Kuzey Kuşağı" ülkelerinin savunmaya dönük olarak yapılacak olan bir işbirliği içine girmeleri gerektiğini ve bunun gerçekleşmesi için de ABD'nin bunu bir proje olarak sunması gerektiğine karar vermiştir. Daha sonra "Bağdat Paktı" adı verilecek olan bu proje, Dulles'in Orta Doğu ziyareti sonucunda fikirsel açıdan netlik kazanmıştır. Dulles'in gezisi bittikten sonra, Orta Doğu'da oluşturulacak olan bu pakta liderlik yapmak üzere Türkiye'nin sorumluluk alması gerektiği yönündeki görüş netleşmiştir. Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki hassas dengeler sebebiyle pakta hiçbir zaman resmen dahil olmadığı bu projede, adeta ABD'den aldığı "vekalet"le bu görevi gönüllü olarak yapmıştır. Türkiye'nin, paktın kuruluş aşamasında üstlendiği bu sorumluluğu başarılı bir şekilde yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Fakat Türkiye, Orta Doğu bölgesinde hali hazırda olan, birbirleri arasında benzer ve farklı nitelikteki menfaatleri ile duyarlı ve ince dengelere karşılık izlediği politikada, bu projenin hayata geçirilmesini ve bu paktın uzun bir süre boyunca uygulanacak bir program dahilinde kalmasını, ayrıca yaşanan gelişmeler neticesinde bu projenin sürdürülebilir olmasını sağlayamamıştır (Serbest, 2016: 401-424).

Küçükvatan'a (2011) göre Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'ni kuşatma altına almayı amaçlayan planlardan bir başkası olmuştur. Zira bu pakt Sovyetlerin Akdeniz'e doğru inme arzusunu yani aslında sıcak denizlere ulaşma gayesini önleyecek nitelikte bir set haline dönüşmüştür. Başlarda Türkiye ile Pakistan arasındaki bir ikili antlaşma biçiminde oluşan bu pakt ilerleyen süreçte İran, Irak ve İngiltere'nin de dahil olduğu bir savunma anlaşması durumuna gelmiştir. Bağdat Paktı'nın amaçları arasında yalnızca Irak'ın dahil olmasını değil, diğer Arap devletlerinin de pakta dahil olmalarını sağlamak düşüncesi yer almıştır. Bu durum paktı bölgesel bir savunma

organizasyonuna çevirmiş ve Sovyetlerin güneye yani Akdeniz'e doğru inmesine engel oluşturmuştur. Türkiye, Bağdat Paktı'nın Arap ülkeleri arasında yayılıp gelişmesini ve bölgesel bir organizasyon olmasını sağlamak için Batı ile Orta Doğu arasında bir köprü konumunda olmayı hedeflemiştir. Türkiye, Bağdat Paktı'nın bölgesel bir organizasyon olarak değerlendirilebilmesi için Arap Devletleri'nin pakta dahil olmalarının zorunlu olduğunu farkında olmuştur. Bu sebepten ötürü Başbakan Menderes, pakta olan katılımı artırmak amacıyla bölgedeki ülkelere birtakım ziyaretler yapmıştır. Bu çerçevede yapılan ziyaretler neticesinde Mısır pakta dahil olmayı reddederken, Suriye ve Lübnan'ın da yapılan girişimi kabul etmemelerinde rol oynamıştır. İlerleyen süreçte Suriye ile Türkiye arasında yakın bir zamanda meydana gelen Hatay meselesi ise Suriye'nin, Bağdat Paktı konusunda Mısır'ın politikalarına ve düşüncelerine yaklaşmasının diğer bir sebebi olarak değerlendirilmektedir (Küçükvatan, 2011: 73-91).

Küçükvatan'a (2011) göre Mısır, Arap devletleri arasında liderlik yapma mücadelesini sürdürürken aynı zamanda kendi ülkesinin ekonomik refahını ve milli savunma politikasını da gelişen dünya düzenine entegre edebilme gayreti içinde olmuştur. İsrail bundan böyle Arap ülkeleri için birinci derece öncelikli tehdit unsuru konumuna gelmiştir ve Arap-İsrail savaşının bitmiş olmasına rağmen özellikle sınır bölgelerinde Mısır ile İsrail askeri kuvvetleri arasındaki çatışma ve taciz eylemleri devam etmiştir. Süregelen bu çatışmalar bölgede büyük bir askeri pazarın oluşmasına sebep olmuştur. Ancak Amerika ve İngiltere, büyük ticari karlar kazanarak Arap ülkelere sattıkları silah ve her türlü savaş malzemelerinin İsrail'e karşı kullanılabilir olması ihtimaline karşılık bu pazardan yararlanmamıştır. Bundan dolayı Amerika ve İngiltere'nin Araplara silah ve askeri mühimmat desteği verme noktasındaki tedirgin durumları Orta Doğu bölgesinde özellikle Sovyetler Birliği için büyük bir avantaja dönüşmüştür. Amerika ve İngiltere'den silah ve askeri malzeme satın alamayacağını anlayan Mısır, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu bilinen Çekoslovakya ile bir silah ve askeri mühimmat antlaşması imzalamıştır. Lafaber'e (2002) göre Mısır, ekonomik durumunda istediği seviyeyi yakalayabilmek için Nil Nehri üstünde yapılması düşünülen bir baraj projesini hayata geçirme gayreti içerisinde olmuştur. Fakat Mısır, kurmayı planladığı bu baraj projesini gerçekleştirebilecek ekonomik güce ve imkana sahip olmadığını farkına varmıştır. Bu yüzden maddi eksiklik ve finansman sağlama sorunu, Mısır hükümetini

planlanan baraj projesini yapabilmek için kaynak ve yeni alternatifler bulma yoluna sürüklemiştir. Mısır'ın Çekoslovakya ile yapmış olduğu silah ve askeri malzeme antlaşması sebebiyle Amerika ve İngiltere'nin Mısır'a kredi verme mevzusunda koşulları giderek zor hale getirmeleri, Mısır'ı kredi ihtiyacı meselesinde Sovyetler Birliği'ne daha fazla yakınlaştırmıştır. Amerika ve İngiltere, Mısır'ın özellikle Sovyetler Birliği'ne yakın ilişkiler içerisine girmesini istememiştir ama bu çerçevede uygulamaya koydukları her yeni önlem Mısır'ı bir kat daha fazla Sovyetler Birliği'ne doğru götürmüştür. Mısır'ın, 1956 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin varlığını kabul ettiğini beyan etmesi ise Mısır ile Sovyet ilişkilerinin özellikle politikalar çerçevesinde yakınlaştığının bir başka emaresi olmuştur (Lafaber, 2002: 190). Mısır, Amerikan ve İngiliz baskılarının artmasından dolayı, Nil Nehri üzerinde yapmış olduğu baraj inşaatı projesinin işletmesini sürdüren kanal şirketini millileştirdiğini duyurmuştur. Mısır'ın kanalı millileştirme kararı başta İngiltere ve Fransa olmak üzere ilgili diğer ülkeler tarafından büyük tepkiye yol açmıştır. Türkiye, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın aralarında bulunduğu kanalın kullanım çerçevesini müzakere etmek üzere 22 devletin iştirak etmesiyle bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Londra'da yapılan bu konferansın sonucunda umduğunu elde edemeyen İngiltere ve Fransa, İsrail ile anlaşma yaparak Mısır'a askeri bir harekât gerçekleştirmeye karar vermişlerdir. Mısır; İngiltere, Fransa ve İsrail'in yaptıkları saldırılara daha fazla dayanamamıştır, lakin ses getiren uluslararası baskılar İngiltere, Fransa ve İsrail'i Mısır topraklarından acilen çıkma mecburiyetinde bırakmıştır. Çatışmaların devam ettiği sürede Arap dünyasındaki Batı karşıtı fikirler yeniden artarak alevlenmiştir. Mısır'a Arap devletleri dışından en fazla katkı ve desteğin Sovyetler Birliği'nden geldiği gözlenmiştir (Crabb, 1982). Kürkçüoğlu'na (1972) göre Mısır savaştan yenilgiye uğrayarak ayrılmış olsa da siyasi açıdan önemli bir başarı elde etmiştir. Mısır yönetimi Süveyş Kanalı'nın işletimi hakkında 1888 İstanbul Antlaşması'nın gereklerini yerine getireceğini açıklamıştır ve bu ifade Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı resmen millileştirdiği anlamını taşımıştır (Kürkçüoğlu, 1972). Küçükvatan'a (2011) göre Süveyş Krizi kötü giden Türk-Arap ilişkilerine bir darbe daha indirmiştir. Kriz dönemi boyunca Mısır, kanalın kullanım çerçevesini konu alan bir konferansa katılmayı kabul etmemiştir. Türkiye'nin konferansa katılması özellikle dış politika kapsamında iki ülkenin farklı politikalara ve menfaatlere sahip olduklarını göstermiştir. Savaş yıllarında Arap devletleri; Batı ve İsrail karşısında ortak bir dış siyaset izlemeyi tercih etmiştir. Araplar arasında oluşan

bu siyasi bütünlük ve birlik ruhu Mısır ile Suriye'yi birbirine daha çok yakınlaştırırken, Mısır ile Türkiye'nin dış politikada karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu durum Türkiye ile Suriye'nin de birbirinden dolaylı olarak uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Devam eden süreçte Mısır, Türkiye'yi Batı'nın Orta Doğu'daki jandarması olarak görmeye başlamıştır. Türkiye ise Mısır ve Suriye'yi Orta Doğu'da ilişkileri ve istikrarı zedelemekle suçlamıştır. Soğuk Savaş'ın oluşturduğu bu kutuplaşma Türkiye ve Suriye arasında gün geçtikçe artarak hissedilmeye devam etmiştir (Küçükvatan, 2011: 73-91).

Süveyş Krizi'nin yarattığı bu durumun bir neticesi olarak, İngiltere'nin müttefikleri Arap dünyasında oldukça zor durumda kalmıştır. İngiltere'nin başarısızlığı Türkiye'nin konumunu sarsıp etkilemiştir. Bunun sonucunda diğer Batı yanlısı ülkeler de olumsuz etkilenmiştir. Arap dünyasında İngiliz yanlısı devletler saygınlıklarını yitirmiş, Nasır ise prestij elde etmiştir. Bundan ötürü Türkiye ve Batı yanlısı Arap devletleri, Mısır'ın etkisini azaltacak birtakım faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Araplar sadece Batı güçlerinin saldırılarına değil, aynı zamanda İsrail'in saldırısına da maruz bırakılmıştır. Süveyş'e askeri müdahalenin gerçekleşmesi üzerine, 5-8 Kasım tarihleri arasında Tahran'da gerçekleşen Bağdat Paktı toplantısına İngiltere davet edilmemiştir. Bu toplantı sonucunda yapılan açıklamada İsrail saldırısı protesto edilirken, İngiltere ve Fransa'ya değinilmemiştir. Aynı zamanda yapılan açıklamada İngiliz ve Fransız güçlerinin Mısır topraklarından derhal çekilmesi gerektiği ve Mısırlı rehinelere bir an önce özgürlüklerine kavuşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Irak ise Bağdat Paktı'nın bir üyesi, Batı ile müttefik konumundaydı. Durum bu şekilde olunca Iraklı liderler Arap dünyasının hedefi konumuna gelmiştir. Nuri Sait Paşa ve Irak Kralı, İngiltere ile İsrail'in Mısır'a saldırmasından kötü bir şekilde etkilenmiştir. Artan tepkiler sonucunda içerideki havayı sakinleştirmek için hükümet sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu gergin durum devam ederken bir Irak üst düzey yetkilisi ise Türkiye ve Irak'ın Suriye'ye saldıracağını söylemiştir (Duman, 2005: 313-332).

Türkiye ile İran'ın 1950'li yıllarda stratejik çıkarları ve iç güvenlik kaygıları örtüşmüştür. İran ve Türkiye, bu dönemde Batı yanlısı politikalar izlemişlerdir. İran ile Türkiye, Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)'nün kurucu ülkeleri olmuştur. Böylece iki ülke bölgesel müttefik devletler haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, NATO'ya üye olup Batı'nın güvenlik yapısında özel bir konum elde

etmiştir. Bu durum neticesinde Türkiye, askeri güç anlamında İran'dan daha iyi bir konuma gelmiştir. Bu askeri dengesizlik ve Türkiye'nin Batı'ya uyum noktasındaki ayrıcalıklı statüsü, İran'da bir miktar endişe yaratmış olsa da bundan Türk-İran ilişkileri zarar görmemiştir. İki ülke birbirlerini bölgesel anlamda düşman ülke olarak algılamamışlardır. Bunun yerine her iki ülkenin ilgileri başka yerlere odaklanmıştır.

1960'lı yıllarda, Türkiye ve İran, dış politikalarını benzer bir biçimde şekillendirmişlerdir. Bu dönemde yaşanan gelişmelere bağlı olarak Sovyetler ile ABD arasındaki gerginliğin yumuşaması neticesinde İran ile Türkiye bölgesel istikrarsızlıklara daha fazla önem vermiştir. İran ve Türkiye bölgesel problemlerin etkin bir şekilde çözülmesi amacıyla birbirleri ile işbirliği yapmanın yollarını aramışlardır. Özellikle ekonomik anlamda bölgesel işbirliğini geliştirmeye yönelik ortak çabaları ABD tarafından cesaretlendirilmiştir.

İran'ın izlemiş olduğu iddialı dış politika, Türkiye'de, özellikle Şah'ın nihai bölgesel hedefleri konusunda kuşkulara sebep olmuştur. Bu durum karşısında Türkiye, Şah'ın tutumuna karşı kuşkucu bir yaklaşım ile ilişkilerine dikkat etmiştir (Calabrese, 2015: 597-622).

1946 tarihinde Türkiye ve Suriye arasındaki Hatay sorunu, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa aracılığıyla iki ülke arasında müzakere edilmiştir. Müzakereler neticesinde Suriye bu meseleyi uzatmayacağını, Türkiye ise Hatay'ın Türk toprağı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kürkçüoğlu, 1972: 16). Suriye ile Türkiye arasında Hatay bir sorun olmaya devam etmiştir. Hatay'ın kendi toprağı olduğunu ileri süren Suriye, haritalarda, Hatay'ı kendi topraklarında göstermiştir.

Korkmaz'a (2016) göre Türkiye Cumhuriyeti sınır komşusu olan Suriye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerini takip etmiş ve bu ilişkileri izleyerek sınırlarını güvence altına almaya çalışmıştır. 10 Kasım 1956 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Başbakanlığa gönderdiği telgrafa göre Türkiye'nin hava sahasını kullanan Rus uçaklarının Suriye'ye nakliyat yaptıkları bilgisi ABD tarafından Türkiye'te iletilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, gerekli önlemi alacaklarını beyan etmiştir.

Suriye ile Türkiye arasında 1957 yılında yaşanan bunalımdan sonra Suriye, konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na taşımıştır. (Korkmaz, 2016) Birleşmiş Milletler'de Türkiye'yi, Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtiplik Özel Kalem Müdürü Sermet Refik Pasin temsil etmiştir. Irak'tan dönemin Başbakanı Menderes'e yollanan

bir bildiride; “Suriye ile Türkiye arasındaki huzursuz ilişkiler bütün Arap dünyasının ve İslam âleminin sarsılmasına sebep olmuştur” ifadelerine yer verilmiştir (Korkmaz, 2016: 55-99).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra özellikle 1950’li yıllarda Türkiye-İrak ilişkileri hızla gelişmiştir. Türkiye ve Irak, Orta Doğu’da bir savunma teşkilatının oluşturulması için harekete geçmişlerdir. 2 Eylül 1954 yılında Irak Veliahdı Abdülillah Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Daha sonra 9 Ekim 1954 yılında Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler neticesinde Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Irak’ın Türkiye-Pakistan Paktı’na dahil olabileceğini bildirmiştir (Kürkçüoğlu, 1972: 55-56). Temmuz 1954’te İngiltere’ye giden Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa ardından Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Batı odaklı bir dış politika yönelimi Türkiye ile Irak’ı birbirlerine yakınlaştırmıştır. Türkiye, Arap devletlerinin çıkarlarına aykırı bir politika izlemeyeceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede Türkiye ile Irak arasında görüşmeler yapılmış ve birtakım sorunları düzeltme imkanı bulunmuştur. Bu gelişmeler Türkiye’nin oluşturmak istediği bölgesel ittifakın ilk adımları olmuştur (Demir, 2011). 24 Şubat 1955’te Türkiye ile Irak, iki ülke arasında bir ittifakın oluşmasını sağlayan Bağdat Paktı anlaşmasını imzalamıştır (Bazoğlu, 1999: 441-464). Sovyetler Birliği’nin Irak için bir askeri tehdit olması, Irak’ın Türkiye ile bu savunma paktını imzalamasında etkili olmuştur. Türkiye ile Irak arasında imzalan bu Pakt, Mısır’da tepki ile karşılanmıştır. O güne dek Türkiye ile Mısır arasında, Türkiye’nin çaba harcayarak oluşturmaya çalıştığı dostluk ortamı bu haberin üzerine sekteye uğramıştır ve Mısır tarafından Türkiye’ye karşı olumsuz bir bakış açısı meydana gelmiştir.

Soysal’a (1990) göre Türkiye ve Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı, askeri bakımdan İngiltere ile yaptıkları işbirliği neticesinde doğu sınırlarının savunulması açısından politikaları koordine etmeye başlamaları adına bir fırsat olmuştur. Fakat bu durum o toprakların Sovyet saldırılarına karşı açık olan pozisyonunu iyileştirmede olumlu bir gelişme yaratamamıştır. Bağdat Paktı’nı imzalayan ülkeler arasında Türkiye ve Pakistan haricindeki diğer ülkeler, Sovyet saldırılarına karşı kendi topraklarını koruyabilecek güce sahip değillerdi. Bu devletler Bağdat Paktı ile siyasi ve askeri eksikliklerinin farkına varmışlardır.

İrak’ta, 14 Temmuz 1958 tarihinde, General Abdülkerim Kasım liderliğindeki Bağımsız Subaylar, Başbakan Nuri Said ile Kral Faysal’ı öldürmüş ve yönetime el

koymuştur. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, Irak darbesine karşı Pakistan ve İranlı devlet adamlarına haber yollayarak Irak'taki bu olaya müdahale edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fakat İran ve Pakistan bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Adnan Menderes, Irak'a kolordu gönderilmesini istemiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Zorlu böyle bir girişimin doğru olmayacağını söylemişlerdir. Zira böyle bir eylemin Irak'a yapılmış bir savaş ilanı olacağını belirtmişlerdir (Bağlum, 1991: 222). 28 Temmuz 1958 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Bağdat Paketi'nde bulunan Irak'ın haricindeki ülkeleri Irak darbesini ve Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeleri değerlendirmek için Londra'da bir araya gelmeye davet etmiştir. Sonuç olarak paktın devam etmesine karar verilmiştir ve bu toplantıda ABD'nin; Türkiye, Pakistan ve İran ile ikili savunma ve güvenlik antlaşmaları yapma kararı aldığı duyurulmuştur (Sever, 1997: 241).

İsrail, 1948'ten itibaren bölgenin stratejik ülkelerinden birisi olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Ancak, doksanlı yılların başına kadar Orta Doğu siyasetine bağlı olarak oluşan sorunlar sebebiyle, Türkiye'nin İsrail'e karşı tutumu İsrail'in beklentilerini karşılamamıştır. Yılmaz'a (2010) göre ise Soğuk Savaş dönemi süresince Türkiye-İsrail arasındaki ilişkiler "mesafeli"dir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, İsrail Devleti'nin 14 Mayıs 1948 tarihinde resmen kurulmasının ardından neredeyse on ay sonra, 28 Mart 1949'da, İsrail'i ilk tanıyan müslüman devlet olmuştur ve akabinde ülkesindeki Yahudilerin İsrail'e göç etmelerine mücadele etmiştir. Bu durum Türkiye'nin Müslüman Arap ülkeleriyle arasının bozulmasına neden olmuştur. Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950 ve 1960 yılları arasında, Türkiye Batı Bloku ile beraber hareket etmekteydi ve bu ortamda Türkiye-İsrail ilişkileri aşırı bir yakınlaşma olmaksızın normal ve sorunsuz sürdürülmüştür (Yılmaz, 2010: 2).

Orta Doğu, Soğuk Savaş döneminde ABD için önem kazanmaya başlamış, ABD ve Rusya'nın karşı karşıya gelmesine neden olmuş ve sıcak savaş çıkma olasılığını artırmıştır (Yetener, 2007: 94). İsrail'in 1948 Mayıs'ında bağımsızlığını ilan etmesinin sonrasında; Lübnan, Suriye, Mısır, Ürdün ve Irak orduları Filistin için İsrail'e karşı savaş açmışlar, fakat başarılı olamamışlardır. Filistin topraklarının yüzde yetmiş beşini İsrail ele geçirmiştir. BM Genel Kurulu, 1948 yılının Aralık

ayında Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun kurulmasına karar vermiştir. Türkiye'nin, Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na katılması Arap ülkelerinde tepkiyle karşılanmıştır.

Arap Müslüman ülkeler açısından Türkiye'nin; İsrail'i tanınması ve ikili ilişkilerini geliştirmesi, rahatsızlık verici bir durum olarak karşılanmıştır. İsrail'in, Filistin toprakları üzerinde kurulmuş olması sebebinden ötürü Arap ülkeleri, Türkiye'nin bu tutumuna tepkiyle yaklaşmışlardır. İsrail meselesi, Türk-Arap ilişkilerinde en önemli etmenlerden birisi olmuştur. Menderes ve arkadaşları İsrail ile sıkı ilişki içine girmeyi Türkiye'nin askeri, siyasi ve ekonomik menfaatlerinden dolayı faydalı görmüştür.

1979 yılında imzalanan Camp David Antlaşması, Mısır'ın Arap dünyasıyla olan ilişkilerini çok kötü etkilemiştir. Mısır'ın Arap dünyasındaki yerini kaybetmesi İsrail'e önemli bir alan açmıştır. Aynı dönemde İran Devrimi ve Afganistan'ın işgali dünya kamuoyunun dikkatini Lübnan ve Filistin'den uzaklaştırmıştır. Bu durum İsrail'in işine yaramıştır. Bütün bu gelişmeler bölgesel ve uluslararası ilişkilerde güç dengelerinde değişime yol açmış ve diğer ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'nin ABD açısından jeostratejik önemi artmış, Türkiye-ABD ilişkileri düzelmeye başlamıştır.

Demirbaş'a (2001) göre Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Balkanlar politikası birçok parametreden etkilenmiştir. Türkiye; kültürel, coğrafi ve tarihi açılarından aynı zamanda bir Balkan ülkesidir. Osmanlı Devleti'nin 400 yıldan fazla bir süre boyunca Balkanlar bölgesinde hüküm sürmüş olması, Türkiye'nin tarihsel açıdan Balkanlarla bağlarını artırmıştır. Günümüzde Türkiye'de, Balkan kökenli birçok insan yaşamaktadır. Bazı çalışmalara göre Türkiye nüfusunun yaklaşık beşte biri Balkan kökenlidir (Demirbaş, 2001: 48).

Orta Asya ve Kafkasya, Rusya ile yapılan ticaret açısından önemli bir ticaret yoludur. Diğer taraftan Orta Asya etnik, kültürel ve siyasi bakımdan Türkiye için önemli bir coğrafyadır. Aynı zamanda Türkiye'nin Rusya ile olan ticaret hacmi, ekonomiye olan katkısından ötürü oldukça büyük bir öneme sahiptir. Doğalgaz konusunda büyük ölçüde dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye, özellikle doğalgaz ihtiyacının büyük bir çoğunluğunda Rusya'ya bağımlıdır. Bu çerçevede Türkmenistan ile yapılan görüşmeler neticesinde oradan gelecek doğalgaz Rusya'ya

olan bağımlılığı bir nebze olsun az Türkiye, Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği tehdidi sebebiyle Orta Asya ve Kafkasya ile çok fazla ilgilenememiştir.

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra ise Orta Asya ve Kafkasya'da Türkiye ile dil, din, tarih ve kültür açısından ortak yönleri olan bir çok ülke bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında ortak sınır kalmamış ve bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş devletler Türkiye'nin sınır komşusu olmuşlardır. Türkiye, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için harekete geçmiş, fakat "Adriyatik'ten Çin Denizine Türk Dünyası" söylemi birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. altacağı için doğalgaz boru hattı projeleri geliştirilmiştir.

6. SONUÇ

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış ve 1991 yılına kadar ABD ve Sovyetler Birliği'nin önderliğindeki iki blok arasında devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, Sovyetler Birliği tehdidi sebebiyle Batı Bloku ile askeri, siyasi ve ekonomik olarak entegre olma yönünde adımlar atmıştır. ABD, Sovyetler Birliği'nin etkisini kırabilmek için Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Planı, Türkiye'yi Batı Bloku'na yakınlaştırmış, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olarak kabul edilmesiyle Türkiye'nin Batı Bloku'na entegrasyon süreci hızlanmıştır.

1953'te Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Stalin ölünce, Sovyetler Birliği'nin dış politikasında bir değişim olmuştur. Başa gelen Kruşçev'in, Türkiye'ye karşı tutumu daha ılımlı olunca iki ülke arasında ilişkilerde de bir miktar yumuşama gözlemlenmiştir. Stalin dönemi politikasını değiştiren Sovyetler Birliği, Türkiye'den herhangi bir toprak talebi olmadığını bildirmiştir. Bu ve benzeri açıklamaları ihtiyatla karşılayan Türkiye, bu açıklamaları iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için yeterli bulmamıştır. Daha sonra 1957 yılındaki Suriye Krizi'nde iki ülke arasında "notalaşma" süreci yaşanmıştır. Bir yıl sonra 1958 Irak İhtilali'nde de benzer şekilde "notalaşma" yaşanmıştır.

1954 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya, imzaladıkları antlaşma ile Balkan Pakti'nı oluşturmuşlardır. Daha sonra 1955'te ise Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımı ile Bağdat Pakti kurulmuştur. Bu paktın kurulmasında aktif rol alan Türkiye, Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinin gelişeceğini düşünmüştür. Fakat Mısır, bu paktı kendine yönelik bir yapılanma olarak görmüştür. Böylece Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle yakınlaşmayı hedeflediği bu örgütlenme, Türkiye'nin bazı Orta Doğu ülkelerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur.

Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini duyurmuştur. Türkiye, Süveyş Krizi sonrasında giderek artan Suriye-Sovyetler Birliği yakınlaşmasından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin, Suriye ve Mısır'ı silahlandırması üzerine 1957 yılında Eisenhower Doktrini kabul

edilmiştir. Orta Doğu'da 1957 ve 1958 yılları, ABD'nin desteğini alan Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin desteğini alan Suriye arasında gerginliğin arttığı yıllardır. Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği-Suriye yakınlaşmasından rahatsızlık duymuştur. Suriye ise Türkiye'yi sınıra asker yığmak ve hava sahasında askeri manevralar yapmakla suçlamıştır. Türkiye ve Suriye arasında yaşanan bu gerginlik, ülkeleri savaşın eşiğine getirmiş, iki bloğu Orta Doğu'da karşı karşıya getirmiştir.

1960 yılına gelindiğinde Türkiye'deki ABD üslerine kayıtlı bir U-2 uçağının Sovyet topraklarında düşürülmesi üzerine iki ülke arasında yeni bir krize neden olmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye'ye bu uçuşlara mücade etmemesi gerektiğini ifade eden bir nota vermiştir.

1962 yılında ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Küba Krizi, Türkiye'deki Jüpiter füzeleri sebebiyle Türk dış politikasını derinden etkilemiştir. ABD'nin Türkiye'den onay almadan Sovyetler Birliği ile yapılan pazarlıklardan sonra Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye atacak şekilde füzeleri kaldırmayı kabul etmesi, bu durumun öğrenilmesinden sonra Türkiye'nin ABD'ye olan güvenini derinden sarsmıştır.

Küba Krizi'nden sonra uluslararası ilişkilerde yumuşama dönemine girilmesi diğer ülkeler gibi Türkiye'nin de manevra alanını genişletmiştir. Kıbrıs sorununun derinleşmesi ve 1964 Johnson Mektubu'ndan sonra ise Türkiye çok daha dengeli ve çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin 1974 yılında yaptığı Kıbrıs Barış Harekati'nden sonra ABD'nin 1975 yılında silah ambargosu uygulamaya başlaması Türkiye-ABD ilişkilerini gerginleştirmiştir. Silah ambargosu kararından sonra Türkiye, dış politikasında önemli ölçüde değişiklikler yapmıştır. Ambargo kararından sonra Türkiye, ikili anlaşmalar çerçevesinde ABD tarafından kullanılan Türkiye'deki üs ve tesislerdeki faaliyetlerin durdurulması kararını almıştır. Bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye-ABD ilişkileri, 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden ve İran Devrimi'nden sonra, Türkiye'nin jeostratejik öneminin artması sebebiyle düzelmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1980 yılında askeri darbe yapılmasından sonra Türk dış politikasında çok fazla bir değişiklik olmamış, Batı ile olan ilişkiler devam etmiş ve Orta Doğu ile münasebetler de aynı şekilde ilerlemiştir. Türkiye 1981 yılında ilk kez Kenan Evren

döneminde İslam Konferansı Zirvelerine Devlet Başkanı düzeyinde katılma kararı almıştır. 1983 yılında Başbakan olan Turgut Özal, Batı ile ilişkileri sürdürmeye devam ederken, Orta Doğu ile ilişkileri ise daha da yoğunlaştırmıştır. İran-İrak Savaşı'nda ise Türkiye tarafsız kalmış ve iki ülke arasında dengeli bir politika takip etmiştir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu uluslararası sistemde Sovyetler Birliği tehdidi sebebiyle Batı Bloku ile siyasal, ekonomik ve askeri işbirliğini artırmış ve Batı Bloku'nun bir parçası haline gelmiştir. Soğuk Savaş süresince Batı Bloku ülkeleriyle, özellikle de ABD ile farklı konularda çıkar çatışması yaşamasına ve zamanla daha dengeli ve çok yönlü bir dış politika izlemiş olmasına rağmen Batı Bloku'nun bir parçası olarak kalmıştır.

KAYNAKLAR

- Açıkses, E.** (2014). Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri, *Electronic Turkish Studies Dergisi*, 9(4), 1242-1257.
- Akkaya, B.** (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı, *Akademik Bakış Dergisi*, 7(28), 2-15.
- Aksu, M.** (2004). *Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: II. Körfez Krizi (2003)*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Al, A.** (2014). *Türk Dış Politikası (1918-1980) (1.Baskı)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Alsan, Z. M.** (1953). Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(10), 1-27.
- Arı, T.** (2008). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi (4.Baskı)*, Bursa: MKM Yayınları.
- Arık, U.** (2012). *Johnson Mektubu ve Kıbrıs Krizi, Türk Dış Politikasında 41 Kriz, 1924-2012*, Ankara: Kripto Kitaplar.
- Armaoğlu, F.** (1991). *Belgelerle Türk - Amerikan Münasebetleri (1.Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F.** (1996). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995) (6. Baskı)*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armaoğlu, F.** (2009). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980) (15. Baskı)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bağlum, K.** (1991). *Anıpolitik (1945-1960) (1. Baskı)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Balcioğlu, M.** (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, 'İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası'*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM)**, (1953). 1953 İstatistik Yıllığı, (Cilt 21), (No: 360), Ankara.
- Bazoğlu, D. S.** (1999). *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bodur, H.** (2013). *Kronolojik 20. yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Yeditepe Yayınevi.
- Bölme, S. M.** (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 9(34), 51-71.
- Calabrese, J.** (2015) .Türkiye ve İran: İstikrarlı Bir İlişkinin Sınırları, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (8), 597-622.
- Coşkun, Y.** (2017). Amerikan Belgelerine Göre Eisenhower Dönemi'nin İlk Yıllarında ABD'nin Türkiye Politikası (1953-1955), *History Studies* 9(4), 3-10.

- Crabb, C. V. M. & Cowdrey, A. E.** (1982). *The Doctrines of American Foreign Policy: Their Meaning, Role, and Future* (Vol. 67). Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Çağrı, E.** (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), 275-286.
- Çınar, B.** (2014). İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cepheli Savaş Sorunu, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(20), 149-197.
- Dedial, J.** (2010). *Flug Über Verbotenes Land*, Neue Zürcher Zeitung.
- Demir, Ş.** (2011). Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Orta Doğu Politikası, *Electronic Turkish Studies*, 6(3), 691-709.
- Duman, S.** (2005). Orta Doğu Krizleri ve Türkiye, *Atatürk Yolu Dergisi*, 9(35), 313-332.
- Kantowicz, E.R.** (2000). *The World in The 20th Century: Coming Apart, Coming Together*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing.
- Erdağ, R.** (2013). Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması, *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 8(1), 51-76.
- Erhan, Ç.** (1996). Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(1), 275-288.
- Erkin, F. C.** (1992). *Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği*, Cilt: II, I.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Erkin, F.** (1993). *Dışişlerinde 34 Yıl*, Ankara: TTK Basımevi.
- Fırat, M.** (2001). "Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası, 1919-1980*, Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Frusdp.** (1955). *The Conferences at Malta and Yalta 1945*, Washington: Government Printing Office.
- Gerger, H.** (2012). *ABD, Orta Doğu ve Türkiye* (5.Baskı.). İstanbul: Yordam Kitapevi.
- Gönlübol, M.** (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası, C.I (1919-1973)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güler, A.** (2012). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gülmez, N.** (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 225-252.
- Gürel, Ş. S.** (1993). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri, 1821-1993* (Vol. 7). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Johnston, A.I.** (1995). "Thinking about Strategic Culture", *International Security*, Vol. 19, No. 4, 32-64.
- Juchnowski, J.** (1997). *Polish Media in the Light of the Conflicts and Controversies between NATO Members after the Year 1989: on the Example of the Greek and Turkish Conflicts of Cyprus'*, NATO Individual Democratic Institutions Research Fellowships Winners of 1997-1999 IDIR Fellowships.

- Kalyon, L.** (2010). *Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz*. Ankara: Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.
- Karabulut, U.** (2007). Anavatan Partisi İktidarı'nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri ve Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 137-159.
- Kerr, M.** (1971). *The Arab Cold War: Gamal Abd-Al Nasir and His Rivals, 1958-1970*. New York: *Oxford University Press*.
- Kibaroglu, M.** (2004). NATO'nun Kurulmasının Temel Sebepleri, *2023 Dergisi*, 1-10.
- Kirk, G. E.** (2016). *A Short History of the Middle East: From The Rise of Islam to Modern Times*: Routledge.
- Koç, Y.** (2004). Amerikan Üsleri ve 12 Eylül, *Aydınlık Dergisi*, 1-2.
- Kolasi, K.** (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(02), 149-179.
- Korkmaz, M. S.** (2016). Menderes Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri (1950-1960), *Asia Minor Studies*, (07), 55-99.
- Köse, İ.** (2015). Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10(19), 241-276.
- Küçükvatan, M.** (2011). Soğuk Savaş'ın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23), 73-91.
- Kürkçüoğlu, Ö.** (1972). Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(02), 16.
- Kürkçüoğlu, Ö.** (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Dış Politikası (1945-1970)*. Ankara: AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kürşat, C.** (1969). Türkiye'nin Çıkarları Bakımından NATO, BTDD, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi (Dün-Bugün-Yarın)*, 8-25.
- Milgram, A.J.** (2003). Kissinger, J. C., Gajria, B., Pearson, D. S., Bahl, A., Labo, P., & Roos, D. S. *Plasmodium Falciparum GenePlot: Internet-Independent Access to the Malaria Parasite Genome*. Nature.
- Morgenthau, H.J.** (1970). *Uluslararası Politika* (1. Baskı). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Nogayeva, A.** (2010). Abd'nin Orta Asya'daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri Ve Sonuçlar, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Kurumu Dergisi*, 2(10), 59-91.
- Oğuz, C.** (2010). *Türk Dış Politikasının (1945-1964), Realizm Açısından Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Onaran, O.** (1975) *Örgütlerde Karar Verme* (2.Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Oran, B.** (2002). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1980-2001. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B.** (2002). *Görelî Özerklik-3. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B.** (2015). *Türk Dış Politikası (1919 - 1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B.** (2002). *Türk Dış Politikası: 1919-1980* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Öymen, Altan.** (2004). *Değişim Yılları*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Pamir, N.** (2005). Enerji Politikalar ve Küresel Gelişmeler, *Stratejik Analiz Dergisi*, 6(68), 57-73.
- Parker, T.H.** (1990). *Two NATO Allies at the Threshold of War, Cyprus: A firsthand Account of Crisis Management 1965-1968*. Durham & Londra: Duke University Press.
- Pirinççi, F.** (2011). *Abd-Suudi Arabistan Silah Anlaşması*. Middle: Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz.
- Sander, O.** (1979). *Türk - Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O.** (2006). Türkiye'nin Batı Bağlantısı I ABD ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(01), 64-86.
- Sander, O.** (2005). *Siyasi Tarih (1918-1994)* (9. Baskı). Ankara: İmge kitapevi.
- Sarımay, Y.** (2010). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Sarımay, Y.** (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi (1930-1952)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Satterthwaite, J.C.** (1972). *The Truman Doctrine: Turkey*. Annals of the American Academy of Political and Social Science.
- Savrun, e., & Tinal, M.** (2017). Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964), *Journal of Modern Turkish History Studies/Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 349-365.
- Serbest, M. B.** (2016). Bağdat Paketi'nin Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 401-424.
- Sever, A.** (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Seydi, S.** (2011). Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-16.
- Soysal, S.** (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Soysal, İ.** (1990). "The 1955 Baghdad Pact", *Studies on Turkish-Arab Relations, Annual*. Ankara: TDK Basımevi.
- Sönmezoglu, F.** (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.

- Uslu, N.** (2000). *Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*. Ankara: 21.Yüzyıl Yayınları.
- Ülman, H.** (1991). *Türk-Amerikan Münasebetleri* (1. Baskı). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yetener, M.** (2007). *Türk Dış Politikasında Liderler* (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yılmaz, E.** (2010a). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(13), 27-42.
- Yılmaz, M. E.** (2008). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunu, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 27-44.
- Yılmaz, M. E.** (2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri, Erişim: 10 Mayıs 2019, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu8%20makale/muzaffer_ercan_yilmaz.pdf
- Yücel, M. S.** (2005). *Demokrat Parti Menderes Dönemi (1950-1960)* (1. Baskı). İstanbul: Ülke Kitapları Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Suat ÖZAKI

Doğum Tarihi : 01.03.1992

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2015, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü